

S Z E N C Z Y I M R E E M L É K E Z E T E

Szenczy Imre

emlékülés és kiállítás

születésének 200. évfordulója alkalmából

Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely

1998. október

A KÖTET SZERZŐI

Balogh Lajos botanikus, muzeológus, Szombathely
Ferenczi Zsuzsa bibliográfus, tanár, Szombathely
Horváth Lóránt Ödön teológus, szerzetes pap, Csorna
Köbölkuti Katalin könyvtáros, Szombathely
Szabó István egyetemi tanár, Keszthely
Szabó T. Attila egyetemi tanár, Veszprém, Szombathely
Tóth Péter tanár, Szombathely

KIADJA

A BERZSENYI DÁNIEL MEGYEI KÖNYVTÁR
ÉS A SAVARIA MÚZEUM

SZERKESZTETTE ÉS A JEGYZETEKET ÖSSZEÁLLÍTOTTA

BALOGH LAJOS
KÖBÖLKUTI KATALIN

LEKTORÁLTA
PRISZTER SZANISZLÓ

A KÖTETET TERVEZTE
SELLEYEI TAMÁS OTTÓ

SZENCZY IMRE EMLÉKEZETE / [kiad. a Berzsényi Dániel
Megyei Könyvtár és a Savaria Múzeum]; [szerk. és a jegyzeteket
összeáll. Balogh Lajos, Köbölkuti Katalin.] – [Szombathely] :

BDMK : Savaria Múz. , [1999]. – 124 p. : ill. ; 19,7cm

ISBN 963 7621 66 0

kötött: 1.000,- Ft

Tartalomjegyzék

Szabó T. Attila: Előszó	7
AZ EMLÉKÜLÉS ELŐADÁSAI	
Ferenczi Zsuzsa: Bibliográfia Szenczy Imréről	9
Tóth Péter: A klasszika-filológus Szenczy Imre	12
Szabó István: Szenczy Imre keszthelyi botanikai munkássága	20
Horváth Lóránt Ödön: Szenczy Imre teológiai munkássága	27
Balogh Lajos: Szenczy Imre Szombathelyen őrzött herbárium	32
Inhalt. Német nyelvű összefoglalók (Németh Pál)	41
Contents. Angol nyelvű összefoglalók (Németh Pál)	43
Szenczy Imre életrajzi vázlata	46
SZENCZY IMRE TANULMÁNYAI	
Rándulás Carinthiába, Glockner hegyéig	47
Fehér fagyöngy, és európai gyimbor	81
Növényvándorlás	98
Vass László akadémiai tag búcsúztatója	104
Képek jegyzéke	107

1798. július 8-án született Szombathelyen. Szülővárosában a premontreiek által vezetett gimnáziumban tanult. • 1814-ben Csornára került; belépett a premontrei rendbe. • 1816-ban a pesti központi papnevelőben folytatta tanulmányait. • 1821-ben Keszthelyen a „második latin iskola” professzorává” nevezték ki. • 1825-ben „harmadik iskolás professzor” lett Keszthelyen. • 1829-ben Szombathelyre került retorikát tanítani. „Itt édes szüleim és testvéreim” társaságában tizenkét boldog évet töltöttem.” • 1833-ban Szabó Miklós biztatására kezdi fordítani Julius Caesar műveit. Kritikai, tanulmányai, fordításai jelentek meg többek között a Tudománytár, az Athenaeum és a Figyelmező hasábjain. • 1838: A Magyar Tudós Társaság levelező tagjává választották. A Magyar Tudós Társaság támogatásával megjelenik Julius Caesar fordítása. • 1840-ben Szaniszló Ferencz kérésére a Religio és Nevelés valamint a Fasciculi Ecclesiastico-Literarii c. folyóiratok segédszerkesztője lesz. Több száz apróbb teológiai írása, fordítása jelent meg az egyházi lapokban. Ismét Keszthelyre került – a gimnázium igazgatói székébe – 3 évig. • 1846-ban a Kisfaludy Társaság felkérte Quintilianus retorikájának átültetésére. • 1847-ben a Kisfaludy Társaság tagjává választották. Megjelent Tacitus fordítása (Agricola). • „1850-ki october” 1-jén megkezdett újrendszeri tanításnál a négy felső osztályban a latin remekírók’ magyarázása esett reám (Szombathelyen): így működtem másfél hónapig, ... igazgató-tanárnak kineveztettem, ’s illyenül a’ m. ministerium által megerősítetem. Ez évben ezentul csak a’ 3 felső osztályban a’ latin remekírókat. 1851/2-ben csak a’ 7-ik és nyolczadikban, végre a’ következő 1852/3-ban csupán a’ legalsó osztályban tanítottam hetenkint 8 óráig a’ latin nyelvtant. 1855-ki júniusban tartott nagy gyűlésen a’ kir. m. Természettudományi társulattól rendes taggá választani szerencsés voltam”. • 1856-ban Szenczynek két fordításkötete lát napvilágot: Tacitus Évkönyveit Szombathelyen, Quintilianus szónoklattanát Egerben adták ki. • 1860. március 2-án hunyt el Csornán.

Rándulás Carinthiába, Glockner hegyéig

Nem kellene talán addig külföldre mennünk, míg itthon is van mit látnunk: de annak, ki nem úgy rendelkezhetik idejével ’s körülményeivel mint akarná, meg kell ragadni az alkalmat, melly akár a’ honban, akár azon kívül, tapasztalása’ nevelésére kedvezőleg mutatkozik. Ez birt engem is a’ mult (1835ki) nyár’ végén arra, hogy, ámbár hazámban is sok volna még látni való, egy nemes lelkű báró’ meghívását elfogadjam, ’s a’ regényes tájokkal diszes Carinthiába ránduljak. Noha pedig csak futólag ’s igen rövid idő alatt végezhettem utam’ nevezeteseb részét: használám még is lehetőségig a’ mulékony perczeket; ’s nem hunyván be szemeimet, a’ mit láthaték följegyzém. Tán egykor más honfi löbb időnyereséggel ’s több előismérettel fölkészülve járandja meg a’ beutaztam tért, ’s nálam érdeklöbben tudósítandja tapasztalásai felül a’ hazát. Maga részéről ugyan, ha ki reá szánja magát, elégületlen illy utról nem fog visszatérni, sem megbánni, hogy a’ monarchiában fekvő hegyi vidéket előbb ’s inkább kívánta látni, mint az elhiresült és sűrűn látogatott, de aligha szebb Helvetiát. – Bár valaki édes hazánk’ havasait, viz-zuhatagait, tavait, barlangait, ásványait, növényeit, mellyeket szintugy nem hijányzunk, mint más ország, ismértetné meg a’ sokasággal; rázná föl álmaikból a’ szunyátolókat; nyitná meg szemeiket a’ vakoskodóknak; szóval: olvasna a’ mindenki előtt tárva álló természet’ nagy könyvéből olly fen szóval, hogy kinek füle van, értvén az igéket, ne hajhászná külföldön, mit honn sem nélkülöz. Míg ez kis résznyire talán általam is megtörténhetik: közlöm – hazámat mindig szivemen ’s szemeim előtt hordozva – külföldre tett kirándulásomat.

Vas vármegye’ nyugoti szélén léptem először ált édes hazám’ határait, ’s beérek a’ szomszéd Stajerországba. Elfogultság, ’s ollyas érzelem lepett meg, millyen az anyjától először elváló gyermeké: ’s nem érzélgés, hanem a’ velünk született honszeretet volt, melly negyvenhat napi távollét után visszatértemkor e’ helytt kedves Hunniának még levegőjét is édesbben szivatá velem.

Magam valék csak; ’s mikor a’ virradó nap hegyről völgyről elüzte az éj’ fátyolát, hasonlítgatni kezdém az előttem fekvő vidék’ minőségét, mivelletését, termékenységét hazáméval; hasonlítgatni a’ lakosok’ szorgalmát a’ magyar föld-

mivelőjével; azok' javait, terheit, kedvezményeit, iparágaik' előmentét vagy hátramaradtát emezével; 's a' mérleg már itt a' közelben – utóbb tapasztalásaim még szomorítóbbak valának – hazám' részén a' hiány felé kezd hajlani. Okait mások elég velősen fejtegették; orvosolni pedig a' haza' atyjaihoz tartozik. De jólétén minden község – nemes vagy adózó – annyiban, gondolom, önmaga nagyot segíthetne: ha, mint itt sok helyen, gyepűjire, az utak mellé, 's minden haszontalanul álló földre gyümölcsfákat ültetne; 's nemcsak a' föld' mélységét tekintené tulajdonának, hanem a' fejünk fölött végtelenül kiterjedt levegő-térből is, elágoztatván abba heverő földjében gyökerezett alma, körtvély, szilva, dió, gesztenye, eper, vagy más a' hely' minőségéhez alkalmas gyümölcsfajit, néhány ölnyi nagyságot foglalna el magának.

Gréczebe jövek, a' mind belső alkotására, mind vidékére kies városba. Föltűnő volt előttem a' nép' vallásossága, csöndessége, serénysége, szerénysége, szivessége. Sokféle és sokszori kérdéseimre mindenki legnagyobb készséggel felelt, 's tudománya szerint utba igazított. Garázda zajt, pajkos hánytorgatást, szilaj büszkeséget, pörlekedő 's öszvekapni szerető szellemet, mint némi nagy városban, épen nem tapasztalék. Lehet, hogy résznyire a' bor' drágasága, 's az úgy nevezett arany szabadság' hiánya nem engedi a' népet kirugni, 's erkölcsét fanyar nyersséggé válni.

Menék tudományos kincseit látni; de szerencsétlenségemre a' nemzeti muzeumnak – Johanneumnak¹ – belscjét, minthogy azon nap zárva volt, nem láthatám; 's ezen okból, ismét csak egy illy nap mulathatván ott, visszajöttömkor sem. Láttam mégis annyit, hogy ez, a' pestinél eredetére későbbi, sokkal szebb épületben van a' mienknél; udvara tiszta, holott a' pestiét ellepte a' magyar átok, a' gyesedés. Belől is, mint hallám, minden rendesen, tisztán 's tércsen van elhelyezve.

De hiszen reményljük, nekünk is lesz – ha pénzünk lesz – majd talán ollyas épületünk, mert bele való kincsünk, hálá isten', elég van, hová a' hozzánk jövő külföldieket pirulás nélkül elvezethetjük; mikor azután egy fő tiszteletű gróf nem lesz kénytelen magán olly erőszakot tenni, hogy, ha még egyszer marsal Marmont² fele vendég a' nemzeti muzeumot kívánja látni, nemzete' becsületéért az igazságon is valamit azt ferdítsen. Bennünk tehát a' remény ('s az is bár későre ne nyuljék!) él csak, hogy a' mi a' kis Stajerországban már létesült, nálunk is, nagy Magyarországon, a' nemzethez, Árpád' nemes fiaihoz, küldiszre is méltó muzeum fog valahára emelkedni.³

Nyitva állott, hová leginkább vont szívem, a' fűvészkert. A' pestin kívül fűvészkertet még nem láttam; 's égtem a' kívánságtól hasonlításra tehetni. De ha a' különbséget őszintén ki kellene vallanom: drága hazánké becsben csak veszteni fogna.

Gréczeben angol izlésre kanyarult széles tiszta utak vezetnek a' kertben szerte. A' növények csoportokban Jussieu' rendszereként⁴ ültetve, vagy fölállítva; köztök szemvidító pázsit, mellyen minden csoporthoz közelíthetni; a' nevek fejr táblákra tisztán 's igazán nevezőjök'⁵ nevével 's hazájokkal följegyezve; sehol szemét, minden a' maga helyén, czélirányos meleg-, hideg- 's ponyvaházok, munkás elég. A' kertészek az ott sürgő professorok' jelenléte, 's a' három oldalról belátó nép' tekintete által tüzelve, szenvedélylyel üzik foglalatosságait. Szóval: mivel pénz is, tér is, akarat is elég van, a' jól választott helyen jól foly minden. A' kert' illyes minőségénél, 's a' professorok' ottani kedvencz tartózkodásánál fogva lehetetlen, hogy az ifju ember a' természeti tudományok' ezen ágához kedvet ne kapjon. Már most ki Pestet ismeri, huzzon párvonalat a' nem ugyan uj kert, de ujdouj egyetemnek kertje, és a' celeberrima Universitasé között:⁶ lelke is sirni fog. A' következmények kézzel foghatók.

Keserítő vala azért nékem is e' tekintetben hazámra emlékezni; de a' jelen' örömeit e' szép kertben annál édesbben éledelem. Nem is volt, mi szívemet jobban megvidította volna, mint még valami, mit, kimondhatatlan kárára, hazám nélkülöz, 's a' hitel' mostani állapotjánál örökké nélkülözni fog. A' takarékpénztár (Sparcasse) ez, mellybe minden ember igen csekély summácskát is, mellyre tüstént nincs szükség, bele tehet, 's mikor kívánja, kamataival együtt visszavehet. Illyes intézetnek a' birtoki jólétre, 's ebből az erkölcsire, hogy jó befolyása, 's kiszámíthatatlan haszna van, ha messze nem vezetne, igen könnyű volna megmutatni. Hazánkban, mint mondám, a' hitelnek rosz lábbon állása miatt illy intézetnek lehetetlen alakulni; pedig az indolens magyar köznép önhaszna' eszközzésére így talán reá vétethetnék. Teszem: a' lelki pásztorok – mert csak mégis ezeknek van, ha értenek hozzá, legtöbb alkalmuk az alnép között jól alapítani! – jól kilesett pillanatban néhány embert reá beszélnének: adják keresményök' kis részét illyes intézetbe, 's vegyék annyiba, mintha azon kiadtak volna (melly közember maga fölött annyi lelki erővel bír, hogy illy czélból csak tíz garast is félre tud tenni, annak léte biztosítva van; mert illyenből korhely nem lesz): máskor ismét így tévén a' helyett, hogy tobzódva gégejökön rosz bort korcsoláznak le, 's a' csapláros' erszényét töltik, szaporítsák ön kis pénz-gyűjteményöket, melly maga magát is nevelvén, néhány év mulva elégséges leend p. o.⁷ egy fajok' kiházásítására, egy jó tehén' szerzésére, vagy véletlen szerencsétlenség okozta bajból kivergődésre, 'sat. A' példa követésre találna. De a' morális haszon ennél sokkal nagyobb 's tetemesb lenne. Ennek részletes kifejtése hosszú, 's amugy is illy viszonyokban teljességgel sikertelen munka volna. ¹⁾

1) Azonban, mint a' hirlapokban olvasom, a' kis Erdélyben, Brassóban, illyes takarékpénztár az 1836-ik év kezdetével folyamatba indult. Talán, talán Magyarországon sem volna az teljességgel lehetetlen!

Elhagyám korán reggel e' várost, mellyen egy napi itt mulatásom alatt nem legjobb kövezetén kívül semmit sem gáncsolhaték, társasági kocsin, mellyen, tizenhatan lévén öszveszorítva, nem legkényelmeseb helyzetben haladánk. Utunkban csinos falusi házak, 's mindenütt szorgalommal mivelte földek gyönyörködtették szemünket. Termés általában jó volt, 's a' tengeri olly szép, hogy annál szebbet schol Magyarországon nem láttam. Dél után a' hegysegekbe érénk; 's engem a' rónához szokottat, de hegyvidék-kedvelőt, ezentul egész utamban a' tájékok' szüntelen 's hirtelen változékonysága folyton elfoglala, 's néha a' természet' rendkívüli szépsége magával ragada. Az irtóztató meredek Radl nevű hegyen, kivülem, lábomon esett baj miatt, 's két gyermekem kívül, az egész társaság leszállott. 's így, a' kerekék' kitelhető megkötése mellett is, lemenet másfél óráig minden pillanatban az eldülés' rettegéseinek tulajdonképen csak én valék kitéve. Ekkép a' tájék' regényességének éldelete is reám nézve elveszett; 's visszajövet, mikor ezen utat gyalog tevém, az előbb óriásinak tetszett hegy a' már azóta nagyobbakat látottra kellem-hatását nem tevé.

Hochmauten helységnél, melly a' Carinthiába menőkre nézve Stajerországban véghely, láttam először hazám' négy nevezetesb folyójának egyikét, a' Drávát. Az ujság gerjesztette benyomás, mint szokás a' nagy folyókat először látóknál, némi tiszteletet gerjeszte bennem; kíváncsi figyelem fogta el valómat; új varázs ömlék a' vidékre; s' a' várakozás' teljesültének édes jutalma töltte el keblemet. A' viz' csekély állásánál a' folyam' medrétől kidomborodó sziklahátok a' Dunánkon nyilván örökös, 's a' merész hajót zuzással fenyegető szirttömegekre emlékeztetének.

Carinthiába érénk, mellyet éjszak-nyugoti csucsáig egész hosszában valék keresztül utazandó. A' földmivelés itt nagyobb iparral üzetik, mint talán akárhol; de a' föld – sok hegysege teszi – már tetemesen silányabb, mint csak a' szomszéd Stajerországban. Klagenfurtig még boldogság, de azon túl (a' Dráva' völgyét Roszeck és Wernberg között, hol egy hold haszonbérbe adott földért tizenhat pengő forintot fizetnek, kivéven) a' szigorú, hideg földből vas szorgalommal lehet csak kicsikarni valamelyes életet. Buzán, rozson, árpán, és zabon kívül igen szép tengerit, hajdinát, lent, kendert, 's ezt egész siberiai nagyságában,⁸ láttam természetni; 's a' mi különös jegyzést érdemel, komlót.⁹ Ezt bizonyosan a' föld' lehetséges legnagyobb használása, 's a' természetre alkalmas tér-szűke' tekintetéből egyvalaki által tett néhány sikeres próba után a' carinthiai paraszt azonnal fölvette gazdaságába, hosszú póznákra futó növénynyel a' levegőben akarván pótolni, mi alant hiánylik; mert a' lakos itt nem olly konok tespedő, mint máshol itt ott; 's azért a' fiu megpróbálja, bár ap-

ja semmit sem hallott is fölöle, ha valamit dicsértetni hall, 's bizonyosan utánozza, ha valamit jónak lát. Erre részint szegénysége is hatalmasan sarkalja, 's birtokának tulajdona 's elkülönözöttsége is valamit merényleni bátorítja.

A' Carinthusnak nincs bőven gabonája; használja tehát a' természet nyújtotta gazdasági kutföket. A' marha-tenyésztés, alkalmas lévén erre a' hegyes vidék, jó karban áll. A' lovak nem nagyok, de erősek 's tartósak. A' kecskék igazán hazájokban vagynak. 's nagy számmal a' hegyek' ormain azt legelik le, mi a' hozzá nem férhetés miatt ugys használatlan veszne el. Így a' szép tarka tehenc is napestig a' magasokat járják, 's illatos füvekkel élven, jó kövér téjjel szolgálnak. Vigyáznak is reájok gazdáik. 's leirhatlan gyengédséggel viseltetnek irántok, mint gazdaságuk' legelső cikkelye iránt. A' sertésekről, mint lelógó fülű, borzas, tömött sertélyű, apró, fekete fajtáról dicsérteset nem mondhatok. A' sódort¹⁰ 's szalonnát szerető mieinknél mindenütt jobb fajtát láttam. Hogy apró-marha¹¹ nincs bőségben, a' gabona' szűkéről lehet gyanítani.

Klagenfurt felé haladánk: de ennek éjjeli keresztül mentemkor a' holdvilágon ragyogó bádogos tornyait látám csak; azonban visszajövet kellemes benyomást tett reám a' városnak mind fekvése, mind belső elrendelése. Utczái majdnem általán szélesek, egyenes soruk, és tiszták; (itt ellentétben hazából a' különben bájvidékű Nyitra jutott eszembe) házai 2-3 emeletűek, piacai tágosak, de Pestéhez, vagy csak Gréczéhez képest is üresek, csöndesek; lakóji tisztesen ruházottak. Tudományos intézetei ismértesek. Az idén gyönyörű uszó-iskola is állítottott. Meg van itt is a' takarékosághoz könnyű utat nyitó, 's a' gréczihez hasonló, megbecsülhetetlen intézet, a' Sparcasse. Azon fölül széke ez egy honi gazdaságbeli társaságnak, melly tagjai között valamint grófokat, úgy kisdud falusi bírákat is számlál. – Számtalanok, 's azért szükségkép minden utas előtt föltűnök a' házakról árboczkoként légbe nyuló villámhárítók, mellyek hacsak nem valamely divatizlés' vagy utánzási vágy' szülöttei, számukkal mutatják: helyzete miatt mennyi oka van sokszor a' városnak a' villám' rémítő sujtásaitól rettegnie.

Már előtte való nap csodáltam a' hegycsucok' különös színét, minthogy azok távolról néha felhőknek, 's a' felhők hegyeknek látszattak; mert a' szél kinyomván árnyékos völgyekből a' ködöt, ezt fellegekké, ezeket ismét hegyképeké alakítja; a' hegyek pedig sejtől, majdnem függőleges, és semmi mohocskától meg nem szállhatott gerinceikkel felhők gyanánt mutathoznak.

Most már a' csatornájával Klagenfurtot érintő Werden tó' partjain valék, mellyen még a' reggeli téjfejér köd' könnyű leple uszált; de majd gyöngycseppekben lehullván ez, előttem állottak a' Carinthiat Carnioliatól¹² elválasztó, 's

természet rakta gátok hosszú sorban emelvén föl fejeiket, 's megmászhatlan tarcsucaikkal büszkélkedve tekintvén a' termékeny Dráva-völgyre.

Itt a' határ, mellyen túl a' *termékeny* szót többé nem igen használhatni; mert a' fenyő – magának a' tónak tős tövében is –, a' kapcsos korpafű (*Lycopodium clauatum* L.), ölyü repő (*Pteris aquilina* L.),¹³ csipkés, és kóruta bordalap (*Asplenium trichomanoides* L.¹⁴ et *Ruta muraria* L.),¹⁵ édesgyökerű, erdei, páprág, és töredékeny páfrán (*Polypodium vulgare* L.,¹⁶ *Filix mas* L.,¹⁷ *Filix femina* L.,¹⁸ et *fragile* L.),¹⁹ fekete áfonya (*Vaccinium Myrtillus* L.), repcsén hanga (*Erica vulgaris* L.),²⁰ fanyal kukojcza (*Arbutus uva ursi* L.)²¹ tengermenynyiségben borítják el mindenütt a' földet, 's eléggé mutatják: milly magasságra, milly termékenységű 's létalaku tájakra érkezett az utas.

Ugyanis a' növényzet' hirtelen változása mindenki előtt föltűnő lévén, a' mint ez komorabb vagy vidorabb alakot ölt magára, úgy természetesen hajlandó az ember az egész vidék' virányiségát vagy zordonságát ahhoz mérni. Nékem különösen, ki a' fűvészetet Keszthelynek növénydus gyönyörű vidékein hajdan megkedveltem,²² 's azóta üres óráimban csupa kedvtöltésből üzöm, máskor is, most is mulattó foglalatosságul szolgált az itt vadon termő növényekből a' föld' minőségéről ítéletet hozni. Ekkép, úgy vélem, a' valótól igen keveset elütve meg lehet határozni: kellőleg használtatik-e valamely telek, vagy a' birtokosnak akár tudatlansága, akár renyhesége miatt nem mulaszt-e annyi hasznót hajtani, mennyit hajthatna.

Nem fojthatom el ez' alkalommal azon ohajtásomat: hogy bár a' honi tudósok öszvefogott erővel – mert egyes, legyen az bár ki, illy munkát tökéletességre hozni aligha képes, – Magyarország' fűvészi geographiaját, de ne szárazon, hanem kapcsolatban a' földmivelésbe vágó chemia- 's mineralogiával, kidolgoznák! mert ez által sokan talán jószántukból is a' növények' isméréteinek vágyára édesednének (holott most e' részben néha azoknál is tapasztalni hijányt, kik a' fűvészetet köteleességéből tartoznának tudni), 's legrövidebb uton tettleg meg lenne felelve azon, minálunk igen gyakran tétetni szokott kérdésre: mi haszna van ennek, vagy amannak a' fűnek? mi haszna a' fűvészetnek? Ugyanis, ha valamely növénynek, p. o. az úgy nevezett gazoknak, kitűnő orvosi, technicai, vagy gazdasági – általán materialis – hasznát a' kérdezt nem képes mindjárt megmondani, orrfintorítva, vagy a' fű' pusztá nevével nevetséges elcsavarásokkal kifíczamítva szoktak sokan a' dologból tréfát üzni, 's a' fűvészetet – scientiam amabilem Linnaei²³ – szeméttudománynak, szemétyűjteménynek rutolni. De (elmellőzvé, hogy csak azt becsméreljük, mihez nem értünk; 's hogy a' tudományok' szerzésében nem kell mindig materialis haszonra, nem arra te-

kinteni: quid infert ad culinam?)²⁴ ha jól kidolgozott fűvészi geographiánk volna, akkor azon fáradságos megmutatás helyett: hogy a' nagy természetben minden lény kapcsolatban áll egymással;²⁵ hogy a' legparányibb penészecske a' szüntelen rontó bontó 's teremő életerőnek munkálatja, 's a' nagy egész' láncolatában szinte olly szükséges szem, mint a' tölgy, és cedrus; hogy gyakran az utfélen eltiport növényben végtelen erő rejtezik, 's reánk nézve csak tudatlanságunk miatt vesz el hasztalan 'st. e' f., akkor, mondom, csak ezt kellene felelni: atyámfiya! nyissd ki szemedet, 's ha a' gazdaságra adsz valamit, 's miért is ne? hiszen a' földből jó mindened, ismérd meg a' rajta termő növényekből egy pillanattal: millyen az előtted fekvő föld; mellyek létalakjai; mit bir el; hogy használhatod legczélirányosabban? Látdod már, hogy egyik isméret a' másikra vezet, 's hogy a' lábod előtt termő gazt úgy illik, 's még hasznosb ismérd, mint a' távol tengereken túl termő pálmát? –

Az uttól félre hegyek között fekszik Villachtól két órányira báró Jöchlinger Felix' csinos kastélya, és, mit az ember e' tájan nem keresne, finom izléssel, 's nagy költséggel a' vadonból egyedül általa létre hozott angol kertje ritka növényekkel diszelve tetemes melegházakkal. – Hálás érzettel nyilvánítom, hogy e' méltóságos bárói család' szivességéből 's társaságában tevéim minden további utamat.

A' tájék erre mindenütt olly regényes, olly bájtel, változásával minden nyomon olly meglepő, hogy a' legkényesb izlést is kielégíti. Különösen gyönyörű kilátás végett *Landskronba* menénk. A' vár igazán mint egy korona föltéve a' tetőre az ősz régiségben büszkén állott, mikor a' cseh Ottokar²⁶ 1269ben azt bevenni erőködött, 's azután is, legalább lakható állapotban, egész a' mi századunkig; de miután a' villám' tüze annak fedelét lepörkölte, gróf Dietrichstein,²⁷ kinek ez birtoka, többé azt nem építetté föl. Boltozatok, vízfogó, 's toronyüregék még most is láthatók; de már szeplők²⁸ 's moszatok borítják köveit; erdei repkény²⁹ kapaszkodik a' falból kinőtt fájra: üröm kőrök lengenek tornyain, 's vadrózsa 's galagonya övedzi túske koszorúval mohos lábait. Nem sok idő kell, 's a' fölötté elvonuló évsorok úgy megrontják alkotmányát, hogy a' vándor álmélkodva fogja kérdeni: ez volt-e a' tartomány' várainak legjelesebbike? illy méltatlan porba dülhet-e az ország' koronája? azonban c'est tout, comme chez nous;³⁰ a' tisztes régiség' tanító, példázó, buzdító emlékjeit mi is romlani, 's enyészni hagyjuk, sőt segítjük, az ő kövekből *villákat*, házakat, ólokat 'sat. építvén. E' keserítő emlékezetet, 's a' borzasztó pusztaság, néma csönd, 's enyészet okozta idegenítő benyomást mérséklőleg néhány ott a' magányban senkitől észre nem véve az ártatlanság' színében szerénykedő

gyönyörű boglárpótót³¹ (*Parnassia palustris* L.²⁾ 's egy pár fecske tarnicsot (*Gentiana asclepiadea* L.) szakaszték le, 's hozék el emlékül. A' kilátás, mellyert tulajdonkép jövének, egészen kielégítő volt.

Nem messze e' várromhoz vannak: *Ossiach*, *Wernberg* és *Villach*.

Ha vadont, magányt szeretsz, 's a' magára hagyott természet' nagyszerűségétől ihlettetni kívánsz: menj Landskronból Ossiachba. Jobbról a' sötétlő fenyvesek' komor zöldjétől árnyékolt meredek hegyek, az őzek' kedves tanyáji, utul néha csak keskeny tért engednek, 's itt ott hullni látszó kőszalok megdobogtatják szivedet, 's alattok gyorsan elurranni késztetnek; ha letekintesz, a' sok helytt hetven öl³² mélységű, 's pirszemők pontyokkal (*Cyprinus erythrophthalmus*),³³ és galocza zsemlyingekkel (*Salmo Trutta*)³⁴ bővelkedő, 's Fertőnket, de keskenyebb alakban, nagyságára 's kellemes tekintetűre megegyenlítő ossiachi tó terül el lábaidnál; emeld ismét föl szemeidet, 's tul a' parton a' vadvetésű Görliczeknek völgyvágányokkal szaggatott vonalát szemléled előtted cserjékkel benőve, 's hol néhány lépésnyi rónaság van, az ott fenn hajlékolt magányosoktól bevetve. Így jutsz a' tónak mintegy közép táján épen a' parton fekvő Ossiachhoz, az ó kor' történeteiben híres helyhez. A' testvérét Stanislaust meggyilkoló, 's életét gonosz tettéért bánkódva itt végző Boleslaus lengyel hercegnek legendája a' nép' szájában forog.

Innét fölmenénk a' *Tauern*,³⁾ hol nyaratszaka császári ménes legel, melly télen Ossiachba leszállítatik. Legforróbb délben érénk a' csucsra. Fáradtságunkért meglepő kilátással jutalmaztatánk. Beláttunk alsó Carinthiába; láttuk a' száz ötven ölnyi³⁵ magas sziklahegyen fekvő Osterwitz várát, mellyel a' Carinthusok szintugy dicsekesznek, mint mi a' függő mutató szüzzel ékesített Komáromunkkal.³⁶ Illy aprólékos hiusága alkalmasint minden nemzetnek van, 's azt el is lehet nézni. Hogy a' XIVdik század' első felében az elhíresült, hős szellemű Maultasche Margit³⁷ e' várt hosszas körtáborlat alá vette; 's a' kis számra és vég inségre jutott őrizetet csak a' szükség sugallta negédes szeszélyű ötlete menté meg a' katonás asszony' bosszu-dühétől, itt kiki beszél. Szép, midőn hazája' nevezetesebb történeteit az olvasni nem tudó pór is csupa hagyományból ismeri. – Láttuk gróf Goess' várait: Gradischt, és Carlsberget, és más egyebet. A' messze láthatárt mindenhol igen magas hegyek zárák be.

2) E' növénynek helyes latin fajnevről már hazámban kételkedtem: itt pedig sok helytt a' legmagasabb hegyeken, 's épen nem mocsáros földben lévén föl azt, helytelenségéről egészen meggyőződtem.

3) *Tauern*nek nevezetik Carinthiában minden nagyobb hegy, mellyen járt ösvény visz keresztül. Így vannak: Ossiacher-, Malnitzer-, Gmünder-, Nassfelder-, 'sat. Tauern. Ugy tartják, a' név a' *Tur* régi celta szótól, melly hegyet jelent, veszi eredetét.

A' Carinthusok' szorgalmának, mellyben annyi öröömöm telt, itt e' magas hegyen is szép példáját láttam. A' futó szederjét,³⁸ 's mindennemű haszontalan csepőtét fölégeték.⁴⁾ Az így kiirtott 's hamuval kövérített föld jól diszlett lóherrel volt bevetve, mellynek szárítása' módját itt följegyezni nem tartom helytelennek, a' végből, hogy azt, ha a' nálunk divatban lévőnél gazdáink czélirányosnak találandják, elfogadhasák; ha nem: az édes honbeliek mellett maradjanak. Mert hazámból kiléptemkor is – bár minő csekélyek levének észrevételeim – legalább azon jó szándék lebegett előttem, hogy a' mieinktől elűtő szokásokat 's intézeteket följegyezván, talán valakinek, ki tudja kinek, a' hazában használhatok; mit böcsérzetű magamnak fölronni nem szégyenlem, miután a' nagy hazafi, kit mindenki tisztelettel említ, a' férfi, kinek késő hunytát koszoruzza dicsőség, 1834-ben, mások által elismért tenger érdemei között azt maga is, és szerénységében csak azt tulajdonítá magának érdemű, hogy mindent, a' mit lát, kell, tanul, 's tapasztal, a' hazára alkalmazza.⁵⁾ – A' gyakor esőzések mellett tehát így szárítják takarmányaikat: a' lekaszált fűvet vagy lóheret nagy csomókba kötven, póznákra szurják. Illyes csomókkal fölig megrakott póznák szabad ég alatt földbe tűzve sorban állanak. E' módon szüleségök, szabadon járhatván azt a' szellő, az eső pedig, vagy hólé róla könnyen lefuthatván, megfűléstül 's nedvtől egyiránt ment. Így a' még hegyes vidékekben – Heiligenblut felé – a' gabonát földben oszlopzott nagyszerű lajtorják' fokaira úgy helyezik, hogy a' kévék azokon nyargalni látszanak.

Wernberg most báró Jöchlinger' birtoka, hajdan Ossiachhoz iartozó Benedictinus klastrom, magas helyzetéből az alatta folydogáló Drávára tekint, melly itt komor erdőkkel borított hegyek' kanyarulásai közül egész pompával ömledez elő; ezen tul mindjárt Carniolia' kopár sziklái meredeznek; körüle a' természet és mesterség alakította szép park; jobbra a' gyönyö-

4) Virgiliusként:

Saepe etiam steriles inedndere profuit agros,
Atque levem stipulam (*rubos, dumos, et inutiles
frutices quoque*) crepitanibus urere flammis.³⁹

5) Az említett évben kimondhatatlan öröömre szerencsém volt Pannonia' fedeletén a' magyar hon' boldogságát észével 's erszényével egyiránt példátlanul előmozdító nagy hazafival utaznom; melly alkalommal egyebek között, miket soha el nem feledek, a' fenn irt nyilatkozást is tevő. Magamra nézve azonban azt csak úgy hozom föl, mint Ovidius, házatól eltávoztakor, a' maga fájdalmát és siránkozó felesége' veszekeléseit Troja' pusztulásának nagy képével hasonlítja össze, mondván: Si licet Exemplis in paruo grandibus uti.⁴⁰

rü villachi havas. Mind szép 's elragadó tekintetek. A' Benedictinusok' eltörlötetése után ezen épület' birtokosa a' templomot csürré, az ebédlő termet istálóvá, a' könyvtárt magházzá változtatá; miért, mint gyanítják, valaki azt szándékosan fölgyújtotta; 's még maig sincs, noha sok javítás tétetett rajta, egészen ujra kiépítve.

Használni akarván az alkalmat, látni a' nép' multságát, elmenék a' Dráva' mellékét lakó Vendusoknak egyik templomünnepére. A' vagyonosbak muzsika mellett egy magas facsürben kerengtek, a' szegényebbek tekéztek nemcsak a' tekepályán, hanem a' gyepen is. Néztém, mikép e' mulatók olly könnyelmüleg veték oda a' porba egy dobásért ezüst tizesöket, mintha házukban a' bőség' forrása buzogna. Valljon szerencsés, vagy szerencsétlen-e az a' nép, melly ünnepi vigalmait pénzbeli játékokban találja, 's egész héti veritékes keresményét néhány vak vetésre teszi ki? Házsártoskodni senkit sem láttam. A' bor' magas ára idves józanság' állapotjában tartja az embereket. Kedvelt ital itt, – már Klagenfurtban is – a' kősör (Steinbier). A' Vendusok nectarnak tartják. Nekem azt izletesnek találni lehetetlen volt. Sed de gnstibus non est disputandum.⁴¹

Villach a' hajdani Colonia Julia, v. Julium Carnium, noha a' középkor' általános rombolásaiban keresztelt ellenségtől sokat szenvedett (1359ben Rudolf⁴² azt földig pörkölte; 1478-ban pedig a' Törökök – hová nem jöttek ezek a' kontyosok! – pusztítsák el), fölemelkedék még is; 's most nem ugyan Italianak Németországgal üzött kereskedésének rakhelye, mint volt, hanem a' tőle nevezett kerületnek, Carinthia' legregényesb részének – természeti szépségei miatt az austriai birodalom' Helvetiajának – fő helye, a' Dráva' két partján fekvő jeles városocska. Ott létemkor épen sokadalom lévén, pezsgett a' sok ember. Kalap, manchester dolmány, térdig érő bőrnadrág, harisnya 's czipő a' Carinthusnak csaknem általános öltözete (vessük öszve télen nyáron nehéz szürben, vagy bundában járó al- 's fölföldi parasztainkat); de kalapot mind a' két nembeli egyiránt visel. Mondják: a' szép nőnek minden szépen áll: e' tekintetben egy Magyar sem fogná mondani, hogy az itteni nőknek szépen áll a' kalap.

Meglátogatám a' plébania-templomot, melly régiségekkel teljesteli. Sok jeles ember' képszobrát láthatni itt. Nevezetesebbek másokon kívül Khevenhüller' és Dietrich v. Finkenstein' szobrai. Ezen utólsónak, melly remek, áltellenében van egy igen régi, a' gethsemani kertben szomorkodó, vérveritéket izzadó, 's az angyal által vigasztalt Krisztusnak festett képe; micsoda mestertől? hijában kérdeztem. A' reám tett hatás szerint ítélve, e' képet fő szépségünnek tartom: a' halál' szörnyeitől irtózó, 's a' szomorú enyészet' kinjaiban vonagló istenembernek tusakodásait, továbbá a' kezében kelyhet tartó, 's mennyei vigasztalást nyújtó an-

gyalnak nyugalmát lehetetlen jobban ábrázolni. – Jeles e' templomban a' kőből készült szószék is, valamint egy más, tölgyfából készült, 's mint a' reá metszett évszám mutatja, négyszáz esztendőnél régibb pad, melly hajdan időben, midőn a' templom' felét a' protestansok birták, szószék gyanánt szolgált a' praedicatornak. Az ablakok résznyire gyönyörű festett üvegekből vannak. Általán e' templomban majdnem minden fölséges régiségekre mutat. De, a' mi sértő, a' régi sirboltok' tábla-kövei ocsmány fősvénység – vagy szarvas tudatlanságból-e, minden esetre a' tisztos régiség iránti gondatlanságból a' templom' aljának kirakására fordítottak, hol a' rajtok lévő fölírást és czimereket a' járók' léptei elkoptatták, már ma olvashatatlanok, 's följegyezve sincsenek. Majd utóbb gyanítgatás, okoskodás, phantasia fogja, vagy akarja tenger erőködéssel, és tudománypazzarral kipótolni azt, mit az egykoruaknak pár szóval följegyezni, ha már a' köveket elhasználják, mibe sem került volna. De úgy vagyunk rendszerint az illy becses emlékekkel, mint a' nagy emberekkel: míg élnek, sokszor föl sem vesszük őket; enyésztek után hévvel sovárgunk utánok. Nemcsak a' Magyaroknak vethetni tehát szemére, hogy a' hajdankor' maradványainak megőrzésében nem elég gondos.

A' táj, mint mondám, kielégítő 's festői; de ezen túl a' föld már olly sovány és makacs, hogy sok ész és feszült szorgalom kívántatik, abból valamelyes terményt kicsikarni: 's mégis e' száz és husz ezer lélekből álló kis kerület, ki hinné, de magától a' megye' főispánjától (Kreishauptmann) tudom, a' császárnak nyolcz száz ezer pengő forint különbféle adót fizet. Áldjad a' gondviselést buzatermő vidékedért, hazám! hogy sem élelmed miatt a' föld' mostohaságával nem kell olly veritékesen vinned, sem polgári alkotmányod' következtében illy tetemes adónak magad' alá vetned.

Az anya természet azonban, ha nem egyformán is, mindenütt nyújt az embernek, csak eszével 's kezeivel élni ne restelkedjék, elegendő életforrásokat. Hol hegyeket alakít, azoknak ormait illatos füvekkel vonja be, gyomrait pedig érczekkel tölti meg, 's így Carinthianak, a' marha-tenyésztésen kívül, keresetforrásra osztályrészüel főképe a' bányászat jutott; akadni is itt majdnem minden hegyben a' hajdani bányászat' nyomaira. Jelenleg Meiseldiegeben ezüst, Sonnerbergen timsó és vitriol,⁴³ Käfstschthaleben egerkő⁴⁴ nyeretik. De nevezetesebbek a' vas, 's kivált az ólombányák. Utamban több hámort látván, a' vasbányászatról csak általányosan:

Az 1765diki rendelés szerint mintegy nyolczvan ezer mázsányi vasat volt szabad Carinthiában a' bányákból venni. Ez magában elég szép mennyiség. Utóbb e' bölcs rendelet fölfüggesztetett, 's kiki annyi vasat állíthatott elő, mennyit akart 's birt; 's valóban a' mult század' vége felé száz husz ezer mázsával

több ásatott, mint azelőtt; de a' czél, hogy t. i. a' vas olcsóbb legyen, el volt hibázva; mert a' melly viszonyban növelkedik a' vas' mennyisége, ugyan abban fogy a' vas' előtermesztésére szükséges fa. Ha tehát az erdőknek pihenés nem engedtetik, világos, bár mi vizásnak tetszetett volna első tekintettel az állítás, hogy minél több leend a' szokott kezelés mellett a' vas, annál magasabra fog rugni annak ára, hacsak kőszén-bányák által nem tétetik a' Dryasoknak⁴⁵ kimélő áldozat. Sőt az erdők' fogytával csökkenik a' népesség is... mert kerekszám mintegy ezer férfi embert foglalataskodtatván Carinthiában a' vashányászást, ha fa nem lesz; miből élnek ezek? Igaz: a' jelen erdőbirtokosoknak pillanatnyi hasznot hajt a' szabad irtás; de az egészre, a' jövődre nézve, hazáján vág szekerczéjével sebet, ki azt pusztítólag erdeje ellen fordítja. Ennyire függ össze ezen iparággal 's népesedéssel az erdőszet!

Jelenleg Carinthia évenként száz nyolczvan ezer mázsa vasat ad. Mit ad Magyarország, mit hámorainak örökös tüzével a' kormos éjszakát üző Gömör, az igazi scythia – vas – megye, a' kormány sem tudja. Kétségtelen azonban, hogy hozzánk azért hozatik be külhoni vas, mivel hazánkat is a' fa' szűke nyomja. Nincs-e tehát méltó okunk az igen bölcsen óvó 's tilalmazó legfőlsőbb parancsok mellett is a' magyarországi erdőbítangolásokon sohajtanunk?

Nevezetesebbek az ólombányák, mert Carinthia évenként 40–43 ezer mázsa ólmot, tehát két annyit ad mint Magyarország. E' mennyiséghez csupán Bleyberg – Villach mellett – a' legfinomabb, 's az Angolénál is jobb ólomból mintegy három negyed részt ad.

Ezen igen híres, 's a' maga nemében egyetlenegy bányának látására indulánk. Villachnál három völgy egyesül. Középső ezek között a' M. Theresiatól 1759ben Bamberg' püspökétől visszaváltott Bleybergvölgye. Ezen vezetete utunk fölfelé egyenesen neki a' várostól nevezett havasnak. Fejér 's szürke mészkő, 's fekete palakő tesz jobbadán e' hegynek alkotó részeit. A' mészkőben petrificatio⁴⁶ nincs; hanem az érczhegyekben, de most már igen ritkán, találhatik opálszerű csigamárvány (opalisirender Muschelmarmor). Nagy nehezen tehetek belőle szert egy példányra.

Az ut olly borzasztó hegyinek, áskáló erdei csermelyektől olly vadul megszagatottnak, bajbonczos növényekkel benőtt rettentő sziklafokok által olly igen elzordonultnak tetszék, hogy azon utat lehetetlennek képzelék. De sok nincs ugy a' világon, mint embernek első tekintettel látszik. Az ut maeandri⁴⁷ kanyarulásokban a' kapaszkodókat csigásan körülfontva, a' leomolható földet 's kavicsot erős fallal tiltva, a' mélységben mormogó vizektől biztos korlátokkal védve, olly mivészileg készült, hogy rajta kívánhatólag ké-

nyelmesen haladhatni. Ehhez hazámban Orosziból Vácra mentemben – ehhez közel – láttam csak némileg hasonlót; másként ugyan Carinthia' utjait – a' mellékeseket is – honunknak sok helytt két árok közé szorított elkerülhetetlen nagy sárával nem merém hasonlításba hozni. Itt ugyanis a' kerületbeli helyhatóság szüntelen' számos munkást foglalataskodtat az utakon, kik véssővel 's kalapácsal, vagy repesztő porral széttördelik az ezer évű sziklákat, azokat az utakon egyenlőre kalapálják 's gereblyélik, a' kásával zuzottat azonnal eltakarítják, és semmi pocsolót, vagy gödröt meg nem szenvednek. E' nagyra menő költséget a' kormány csupán a' vámpénzből könnyen győzi, mellyet itt nem egyedül a' földhöz ragadt szegény, hanem az amazéval hasonló kényelemért, az ország' dusa is fizet.

A' tulajdonképi bányászat Bleybergen kívül keletre kezdődik, 's két órányi – bleybergi, nötschi, és greiti részekre osztott – téren egész Greit helységig terjed. A' XVIIIdik században e' bányák' legnagyobb részét báró Fugger bírta. 1595ben Fugger Antal Carinthiában 's Tyrolisban fekvő minden bányáját rokonának Marxnak tizenegy ezer forintért adta el.

A' csapgátoron⁴⁸ (Erbstollén) bemenénk az aknába, 's miután ezer öt száz ölet⁴⁹ a' föld alatt elbolyongtunk, 's az érczet fölhúzó műszert, mellynél Selmezen szebbet láttam, 's egypár szivattyut megnéztünk, 13 lajtorján harminczegy ölnyi⁵⁰ magasságra a' fölvilágra léptünk. Vezetőnk az ottani bányá' egyik altisztje volt, ki általam Selmezet hallván említetteti, jól isméri ő, így szóla, a' selmezi bányákat, mert e' város' academiajában végezte tanulmányait, mi azonban szerencsáját nem hogy elő mozdítaná, hanem hátráltatja; mert itt a' magyar academicusokat nem szeretik. Ha igazat szólt (moralis characterre felől az által, hogy fél napi fáradságáért, 's szolgálatbeli készségéért, a' mi az illyféle embereknél szerfölött ritkaság, teljességgel semmit el nem vőn, bennünk jó véleményt gerjesztett): ugy valóban tőlünk is nagy fonákság, hogy gyakran sok hozzáfogható honfiak' elmellőzésével annyi idegent hizlalunk. – Bleyberg' lakosainak száma két ezer hét száz, ezekből bányamunkás hat száz. Megnézván a' törő malmokat, mosó gépelyeket, és olvasztó kohokat, mellyeknek, valamint a' működésnek technicus neveit magyarul kifejezni képes nem vagyok, e' nevezetes helyről eltávoznék.

Igen föltűnő volt előttem valamint a' bányá' vidéken, ugy máshol is ezen országban, mindenütt ama' szerencsétlen emberek' nagy száma (itt Trotlnak híják őket), kik lelki 's testikép ki nem fejletten mint féltérbolyodottak kába bámázkodásuk – 's formátlanságukkal az idegent eliszonyítják: ugyanis czudar, borzas haj, visítva rőfögő hang, szertelen

nyakguga,⁵¹ gyakran folyó szemek, és löcslábok azon bélyegek, mellyeket e' nyomorultakon észre vehetni.⁵² Nem egy házról hallám, hogy azt három, négy illy félcretin lakja; 's uton utfélen bukkanni illy kellemetlen benyomást okozó emberekre. A' szivesség, mellyel e' fejletlenek a' különben nem barátságos, mert kicsikart szegény vidékben minden háznál, ha bemennek, fogadtatnak 's tápláltatnak, talán csak onnét magyarázható, mivel az illy nemüek' nagy számánál 's gyakoriságánál fogva egy családtya sem bizonyos: nem növekedik-e övéjinek szaporodtával e' szerencsétlenek' száma is. A' kormány, ugy látszik, mit sem akar felőlök tudni; 's így az eltartás' terhe a' községeken fekszik, 's ezek, mint mondám, szivesen, 's egész szelidséggel teljesítik ebbeli felebaráti köteleességeket. –

Most már, Augustus 17kén, minden mellék kalandozás nélkül utunkat a' Gross-Glockner⁵³ felé irányozók. Ne is késsék, ki e' sok tekintetben nevezetes, 's nagyságára az austriai birodalomban második hegyet⁶⁾ látni akarja, oda Augustus' vége előtt eljutni, mert September' elején ott rendszerint már beáll a' tél, 's csaknem Majus' végéig tart.

Elhagyván Villachot, a' tájék' festői szépsége tündér-bájjal varázslá szemünket, szivünket. Kétfelől párhuzamosan futó, erdőkkel borított, 's uj meg' ujdombokkal magasbított hegyerincz; itt ott kopaszon kicsucsorodó, vagy a' fellegekbe nyújtózó sziklafal; foltonként a' meredekről lesikamlani látszó vetemény földek; fenyőárnyozta lekaszált darabka hegyoromok – a' feszült iparu szegénység' tanúi –; famedrekbe gyűjtött erdei források 's hegyi patakok által hajtott kallók' malmok', 's hámorok' csoportjai tünedeztek a' szállangó reggeli ködben előttünk; közepett a' Dráva, hol jobban a' hegy' lábához simulva, hol belebb kanyarulván, partjain muharnak vagy pohánkának kis tért engedve, hömpölygeté a' Dunába térendő 's gőzösöket hordozandó hajkait.

Jobb 's bal felől a' hegycsucsonk on erősségeken kívül a' vallási buzgóság építette templomok 's kápolnák fejezlenek' 's ezekben néha az isten' dicsérete hangzik, mikor a' régi várakban, mellyek csaknem hozzá férhetlen helyeken romjaikban hevernek, örök, mély csönd uralkodik. – Az itt látott sok váromladék engem is szinte eltöltött régi képekkel, mint egyik jeles költőnk, mikor pusztá várak alatt megyen el; 's földagadó keblem szomorú érzésekkel telt meg; nem azért, mivel az emberfaj, legyen az magyar vagy német, leszállott a' magasról, ha-

6) J.C. Bisinger szerint a' Gross-Glockner az európai hegyek között nagyságára kilenczedik, és 11,988 lábnyi a' tenger' színe fölött. Nevét azon élénk képzelődéstől vette, melly szerint neki harang' alakja van. Hányféle alakot nem képzelt az emberi együgyűség, vagy poetai ábrándozás sokszor még a' holdban is már!

nem mivel az békételen idők' 's az ököljus' zordon kora éledt föl emlékezetemben; mikor az ember, nem lévén alant bátorság, – vagy menedékül kényszerítettett illy hozzá férhetlen helyekre vonulni, vagy mord keble' ösztönzéséből – vérré 's vagyonna vágyva – szeretett illy saslakot választani, honnét békés lakosokra, vagy erőtlen utasokra fergetegként csapott le, vagyonukat elrabolván, magokat lánczra fűzvé, vagy éltöket eloltván. A' büszke nemesnek, elhiszem, kéjteljes lehetett szabadsága', 's kedvesei' karjában boldogul élni, 's kevély szemmel tekinteni a' környékre, hol több falu parancsokat tőle vón: de a' munkás polgárnak jobb izün esik házát rónán, a' törvények' nyugtató paizsa alatt bátorságban másé mellé építeni, mint a' magason ép várakat, 's azokban Stiborokat⁵⁴ látni.

Dél tájban a' csörgő zörgő esésekben lefelé habozó *Liseren* keresztül menvén, Spital mezővárosban voltunk. E' hely a' XII-dik században vette eredetét, 's az Ortenburg ház' birtokából a' Cillei grófokéba szállott. A' magyar historiában gyászos emlékezetű Ulrich' halála után a' koronáé lett. Iső Ferdinánd azt cancellarjának, a' spanyol Slaniancanak ajándékozta, ezután jutott a' Porzia hercegi család' kezébe, melly maig is birja. A' Francziák azt e' század' elején lepörkölték 's kirabolták, de lassanként ismét fölépült. A' hercegnek olasz izlésre készült igazán gyönyörű, de több mint harmincz esztendeig romlott állapotban hagyott kastélya is most igazittatik ki. Különösen szép két kőoszlop ékesíti a' fő kaput, mellyekért, mint hallám, egy Angol nagy somma pénzt ígért. Mit meg nem vennének ezek a' pénzes Angolok! Graeciát 's Latiumot, mint lehetne, hajdani remek miveitől megfosztották, 's máshonnan is örömost mindent szigetjőbbe halmozának össze, hol azután, ha valamit látni kívánsz, pénzért megnézheted, holott a' Francia 's Magyar teljes készséggel ingyen megmutatja, mije van.

Tovább menénk. A' virágzó pohánka' rózsapirja, 's a' nehéz kalászu köles' bókoló fejei szegélyezék egyfelől utunkat; másfelől fekete sziklák kandikalának hirtelen' mereszkedő hegyekről le reánk. A' völgy mindig szűkebb és szűkebb lön, míg végre csupán eget 's hegyet láttunk.

Elhagyván a' Dráva' völgyét, a' Möll' gránitos völgyébe érünk. E' rakonzátlan folyó, melly a' Glockneren ered, egész a' Drávába szakadtáig mindig nagy sebességgel, 's néha irtóztató kődarabokon keresztül iszonyu morajjal hömpölyög, partjain ki-kitör, imitt egy rétecskét eliszapít, amott a' földet kövekkel előnti, neki rohan a' partnak, 's ismét zátonyt képezvén, elkanyarodik. Több hidon kelle azért keresztül mennünk, 's így, mint a' tér engedé, a' folyamnak majd jobb, majd bal partján haladánk. Milly veszélyes lehet itt nedves esztendőkből, hirtelen esőzések, vagy tavaszi langyos szellők' fuvalmaikor az utazás; mikor az olvadt hó-

tól duzzadt zavaros hullámok medrökből kilépvén, fákat gyökerestől kiszaggatnak, sziklákat összevezuznak, 's e' havasi folyónak a' földet elnyelni segítik! Most két fölötté száraz év (az 1834ki és 1835ki) sok helytt az élő források' ereit is kiszikkasztotta: 's mégis milly döbbsentő e' partokon utazni!

A' mértföldnyi szántóföldeken hullámzó gazdag kalászos' látásához szokott magyar szemnek elég foglalkozási tárgyul szolgálának azon nyomoru vetésföldek, mellyek a' lassanként mindent elsodró hegyi csermelyek' pusztításaitól védő sziklafalak' düledékei közt léteznek. Azért, noha a' körülünk 's fölöttünk egymásra halmozott nagyságos vadon partiekat jó lovaktól ragadva kellőleg tekintgetni kevés időm maradt: nem érzem mégis sajnosan ebbeli veszteségemet, minthogy hasonlókát látni ezentul mindenütt reménylék, 's égő szomjamat e' tartomány' Florájának kies gyermekeivel megismérkedni, utunk' czélján, a' Glockneren, bőven hívém csillapíthatni.

'S valóban a' tájképe mindig szokatlanabb, kietlenebb, nagyszerűbb lesz. A' két felől leszakadó 's a' völgyet magokkal hozott szikladarabokkal előzőnlő patakok, a' fenyvesek' sűrűjéből rémekként előtolakodó kopár, vagy mohával gyéren benőtt kötömegek, a' meredek tetőkről ledomboruló 's egymást váltó bérczek, erdők, zuhatagok, 's ezeknek minden lépten más-más meglepőbb ujlásai rettenő-széppé teszik e' völgyet. 's épen e' vadon' kiessége az, mi az elmesterkelt nagyságost fölmulja, 's miben, véleményem szerint, e' tájképe fenséges az elhiresült Salzburgnak 's Helvetianak emberi kezeztől ékesítgetett, 's a' cultura' nyomait eláruló, de azért a' nagy benyomást is szükségkép gyengítő vidékeinel.

Alkonyat előtt láttuk még szikla párkányon álló 's alapostul már-már a' mélységbe omlandó Falkenstein vár' romjaiban a' bús enyészet' testesült képét.

Leáldozék a' nap; 's illy vidékben napvilággal tanyára nem jutni, utasnak szorongató érzés. A' szemnek semmi sem mutatkozik már; csak a' fület hatja meg, változó érzelmeket gerjesztve, a' szél mozgatta fenyők' susogása, az erdei csermelyek' csörömpölése, a' Möllnek zuhanása, 's a' vashámorok' kalapácsainak zöreje. – Végre Ober-Vellachba érünk, hol eltöltvén az éjt, tovább haladánk.

Ober-Vellach csak tíz órányira van Italiától, 's itt Augustus' közepén még szárán a' gabona;⁵⁵ nem csoda, mert rendszerint hideg köd fedi csaknem délig az erdőt 's virányt, 's korán hegyek megé száll az érlelő napsugár: inkább csodálatra méltó az emberi ész, melly az Asiában termő életadó növénynyel itt a' jegesek' alján próbát tesz.

Utunk fölvaltva kies, pusztá, fölséges, és borzasztó vidékeken méne keresztül. Sok helytt egy-egy erdei patak, a' legvadabb pusztítás' nyomait hagyván hátra, nagy zajjal szakadt a' habzó Möllbe.

Fragmina deiiciens silvarum, arbustaque tota;
Dans sonitu magno stragem, volvensque sub undis
Grandia saxa.⁵⁶ Lucret. Lib. I.

és nevelé annak egyébként is erőszakos folyását. Illyen, szélesen lefutó hegyi csermelynek medre egy ásványásznak⁷⁾ valóságos kincstájék volna.

Egy magas sziklán ismét várt láttunk, Groppenstein várát, mellynek tornyai, mint sok illyesé, hasonlóképp meghajtották már az idő mindenhatósága előtt kevély fejeiket.

Délre Winklernbe érünk. Itt szükségkép hátra kelle bécsi nagy hintóinkat hagynunk; mivel ezentul a' vidék olly hegyes, az ut olly szűk, hogy csak apró, de czélszerű, 's azért itt igen divatban lévő egy lovu szekereken haladhatni tovább. Tehát öt illyes szekerecskén hegyen völgyön keresztül frisen haladánk. A' mindig zsiibongó Möll néhány helytt olly keskenyre szabá utunkat, hogy egyfelől a' kiálló szikla, másfelől a' kidagadni látszó folyam közt alig csuszhatánk el talyigáinkkal. Egy illy hely volt, melly egész utamban legnagyobb benyomást tett reám. Kanyarul a' két hegynyílás közzé szorult vízmeder; a' habok mintegy kapun kizudulva a' rendetlenül behullott, 's utjokat álló szirttömegeken keresztül törvén, urván magokat, föltompító zugással a' mélybe omlanak. Az öt lábnyi széles ut föl szikla hajol; szikla, melly a' zuhatag' dörögésében reng, 's minden pillanatban dűlni látszik, 's egykor le fog, le kell neki dűlni; szikla, mellyet rémítő helyzetéért üdvözítők' 's más szentek' képeivel rakott meg a' vallásosság, hogy az alatta elmenni kénytelenek a' természet' erejéhez képesti gyenyességüket itt hathatósan érezvén, lelkeikkel fölsőbb hatalomhoz emelkedjenek, 's a' fölöttök örökös gondviselésben vigasztalást és nyugalmat leljenek. Némán nézünk egymásra; (mert mit is szoltunk volna, mikor a' vizek' vad robajját talán csak álgyudörrenet mulná fölül), és csodálat- és rémülettel elfogódva, halk léptekkel ballagánk a' sötétes szorulaton keresztül: bátrabban csak akkor szívók a' levegőt, mikor téresb tájakra érve, érzelmeinkről szólani képesek is valánk.

Sok vizesesen kívül, mellyeket a' Möll képez, itt már gyakoribbak az előbb is itt-ott előforduló magas, hegyi vízömlétegek. Illy nevezetes zuhatag az úgy nevezett Jungfernsprung. Serpentin falon négy száz lábnyi⁵⁷ magasságról ivet

7) Élek e' rut hangu szóval, minekutána csupán analogia szerint szabad új szavakat csinálni, ad normam... fűvész, madarász, csillagász 'st. ef., másként ugyan bizony szeretném, ha a' magyar tudósok nem botránkoznának meg, mikor valaki, bár nem olly szabályszerű, de szebb hangu szóval fejezné ki magyarul a' *mineraloguet*.⁵⁸ – *Superbissimum est aurium iudicium*.⁵⁹

képezve, óriási ezüst szalagként lövel le a' nagy/viztömeg, 's porrá zuzva a' fák' tetejéig csattanik vissza; az alban elterjedő egererdő⁶⁰ iszsza szétfeccsenő harmatját, zajgásán elnémul a' csatázó Möll, 's magát mintegy szégyenelve, a' hegy' aljához simul, bokrok közt suramlík el, 's csak jóval alább bátorkodik pezsgő hullámaival kibuvni a' napvilágra. Illyesek' látásán elbámul a' szokatlan szem, 's akaratlan' is megállapodik a' vándor, csodálja a' vizbolt alatt legelő kecskéket, 's faleveleket gondtalanul szedő leánykákat.

Meg kell jegyeznem, hogy az egyes családokban elkülönözve élő lakosok egerfa⁶¹ leveleivel 's vékony ágaival tengetik lovaikat, szarvas-marhájikat pedig körös⁶² 's egyéb ott termő fákéival. Mint Muraközben eper – (Morus) ugy itt a' körösfák mellett állanak lajtorják. A' szegény hegyi lakos mit sem tud a' kövér löher rétről, vagy térdig érő hizott fűről, hanem hosszadalmas telére silány ormokon jégpatkóval ellátva kaszálja a' gyéren termő rövid fűvet; nyáran falevelekkel tengeti marháját; 's a' zöld kolompérlevél⁶³ izletes abrak. Hát a' földmivelés! A' saeva paupertas⁶⁴ többet tesz itt pohánkájáért, mint dús Magyarországon tétetik a' buzáért. Valóban illy takarékoság, illy szorgalom mellett Carinthiának valamennyi lakosa Magyarországnak husz négyszegű mértföldnyi boldogabb téréen élélhetne.

Minél közelebb jövének utunk' céljához, annál erősen dobogott vágy- 's örömteljes kebelünk. Várákozásunk az egyre, a' legnagyobbra, függesztve, feledteté velünk a' minket befogadó tündér vidék' nagyszerű bájait. Balra a' havas Tyrolisnak bérchezatárai; jobbra – Salzburg felé – az örökös jéggel dermedő Cirknitz 's egyéb hegyek' gerincei állának őrt; mélyen éjszakra a' raurisi 's pasterzi hóporzott hegyormok zárak a' láthatárt.

A' havasokról lengedező szellő jobban ruháinkba burkózni kényszeríte bennünket. Örömmel, 's mégis nem tudom mi, feszült érzéssel haladánk, emelkedve lévén figyelmünk, ha a' szerencse kedvez – mint hallók – a' majd-majd kitünendő Glockner' csucsára. Elérkezék a' pillanat; 's milly meglepetés! A' lég' oceánjától körül lebegett ősz fejét felhőtlen' kegyeskedék látogatójainak mutatni a' nagy hegy. – Álméletba merülve állánk egy ideig, de nem soká; mert a' hanyatló nap bucsulángjaival biborzá még csak a' hegyek' csucsait; 's éjjelre messze kelle haladnunk.

Vigan 's azon megnyugodva, hogy ha bár holnap felhők miatt a' hegy csucsát nem látnók is magunkat e' részben kárpótlottaknak mondhatjuk, folytattuk utunkat; 's esti szürkületben egy hosszú órát kapaszkodósan haladva, végre sötétben Heiligenblutba, az austriai birodalom' legmagasabban fekvő falujába⁸⁾ érénk.

8) Mint a Fillértárban⁶⁷ (1835. 27-dik szám) mondatik, 790 öllel⁶⁸ fekszik fölébb a' tenger' színénél.

Magas állásomat tudván, 's mégis más magasb, 's az éji homályban csak borzasztóbbnak tetsző hegyektől, 's csupa hegyektől környezve lévén, 's a' bércek' hasadékaik közt a' mélységben zuhogó vizek' dörgéseinél egyebet nem hallván: meg kell vallanom, hogy igenis idegennek érzém magamat, 's a' tájt szépnék épen nem találhatám. De megmástitám itéletemet, midőn az eltűnt éj után a' szép nap újra földerült.

Míg egyszerű vacsoránk elkészült, a' vendégfogadós' szobájában álló idegenek' könyvét nézegetém. Igen érdekes ez, és mulatságos. Sok, távol ország' szülötének, sok nagy rangu 's tudományu férfiúnak saját kezével irt neve taláztatik itt. Illyesek: Salm herczeg; a mostani gurki püspök, ki egyebek közt ezt is írta bele: Magnus Dominus in montibus suis excelsis;⁶⁵ Dr. Schwägrichen a' most élő fűvészek' veteránusa Dr. Hoppe,⁶⁶ ki harminczhat év óta csaknem minden esztendőben meglátogatja e' hegyet, 's a' lakosok előtt, der Alte vom Berg' név alatt ismeretes, ki az idén is két hónapi itt tartózkodása után ide érkezünknel csak egy nappal előbb ment volt el; több más Rigából, Angliából, Scotiából, Francia- 's Németország' különbféle vidékeiről. Honunkból kívülünk, 's a' hajdan ide utazott két Apponyi grófon kívül talán senki sem volt még e' helyen; 's azért a' sok német, francia, olasz 's angol irás közzé, nem a' könyv tartalma' tarkításáért, hanem hazám 's nyelvem iránti becsérzetből, legelső, 's egyedül én irék két sort magyarul belé,⁹⁾ minek látásán a' magyar hazafi, ha valaha ide jön, bizonyosan meg fog örülni; valamint reám nézve is illyes minél örömdetesebb semmi sem lehetett volna. Rövid vacsora után ágyba sieténk a' jövő nap' fáradságához ereinket megújítandók.

Heiligenblutról ismertetésül e' következőket. Áll e' helység szép nagy kőtemplomból, 's vagy tiz faházból. Sz. Bricciusról mondják, hogy Byzantiumból üldöztetve Krisztus' vérével eddig szaladt,⁶⁹ 's itt elveszett; innét a' helység' neve, 's az ide szarándokoskodók' bucsujárásának kezdete. Tagadni nem lehet, hogy az emberi szívet mélyen ismérte, ki illy zordon 's nehezen hozzá férhető helyeket jelelt ki mint olyanokat, hol az ég' malasztjai bővebben áradnak az élő hittel odáig buzgólkodók' lelkeibe. Hogy hajdan nagyobb lehetett, bizonyítják: a' nagy templom (mert tiz, husz házáért csak nem építenek olyan egyházat, melly mintegy ezer embert befogadni képes), 's a' kormánytól Salzburg' havasain Német- 's Olaszország' kereskedését öszvekapcsolandó ut' keresése végett kiküldött báró Dedovich által itt a' közeletben föltalált romai ut' nyomai. Mit nem

9) Roszala ezt valaki a' társaságból, mondván: azt fogják majd gondolni, hogy más nyelvet nem tudtam. De az Angol, Francia, Olasz, vagy Német törődik-e vele ha e' könyvbe irt szavainál fogva belőle azt teszem föl, hogy honi nyelvén kívül más nemzetéet nem értette?

tett ezen apró emberekből állott¹⁰⁾ óriási nemzet mindenütt! Az utókor csak megtartani sem tudta azt mit ez létre hozott.

Heiligenblut' lakosait a' természet azon szükségekhez képest, mellyekkel küzdeniök kell, nagy testi erővel áldotta meg. Láttam egy leányt olly kosár fűvet fél órányira föl a' hegynek vinni, millyet hason koru legizmosb paraszt hajadonaink rónán sem birnának annyira czepleni. Csak edzett izmaik képesítik az itt szülötteket az iszonyu járás-menésre; – apró fi 's leány gyermekek mennek naponként jó, rossz időben három 's több órányi magasságra föl, a' hegységben kalandozó kecskéjüket öszvekeresni, 's éjjelre, fejés végett, lehajtani; – a' senyaru 's hálátlan földmivelésre – herculesi ököl alig csikarhat véres veritékkel nem szántott, mert szántani nem lehet, hanem kapált földjéből egy szem után ötöt; – a' szelidebb éghajlathoz szokottan minden megfogásán tuli nyolcz hónapos tél' zordonságainak eltűrésére; 's ezerféle viszontagságoknak, mellyek alatt az itt nem született elkerülhetetlenül leroskad, kiállására. – Erkölcsaik, mint papjoktól hallám, romlatlan egyszerűek; nem értik a' mesterséget: hogyan kell az utasokat módosan kizsebelni; a' levegőt, napvilágot és vizet még ingyen adják; holott a' sűrűen látogatott Helvéczia' idyll-völgyeiben, midőn egy forint áru holmiért a' vendégen egy aranyot vesznek, nemde úgy látszik, mint ha rovásul az említett czikkelyeket is megfizettetnék?

Természetes, hogy a' világnak ezen félre eső zugában nincs meg a' kényelem, ha pénzedet tenyereden hordod is, mellyhez városban szoktál: de megvan a' pörkölt zsiros bürgehuszhoz, vagy havasi irásvajhoz⁷¹⁾ a' legjobb fűszer, az éles levegő okozta, irigylésre méltó étvágy; megvan a' gerendákból rakott házban, ha magaddal más ágyneműt nem viszesz, tiszta lepedővel terített szalmához a' napesti fáradság hozta édes álom. *Secura quies, mollesque sub arbore somni non absunt.*⁷²⁾ Bátorság-, tisztaság- 's egyszerű életnél illy helytt mit kívánhatni egyebet?

Augustus' 19én reggeli hetedfél órakor kilencz személyből álló társaságunk, mellyhez még két prágai tanuló is csatlakozott, négy utmutató 's eledelt vivő ottani lakos' kalauzolása mellett föl a' hegynek utnak indula. Lovat háromnál többet nem kaphatánk; azért három személyen kívül a' többinek gyalogolnia kellett. Ha valaki tehát jövődében, kivált többed magával, ide jönni szándékozik, hogy végtelen fáradságtól magát megkímélje, tanácsoltatik neki: küldjön valami módon érkezze felől az ottani lelkészhez, vagy vendégfo-

10) *Plerisque hominibus Gallis prae magnitudine corporum suorum brevis nostrae contentui est.* Caesar de Bello Gall. Lib. II. c. 30.⁷⁰⁾

gadóshoz előre tudósítást, hogy számára a' Tauern hegyeken szerte legelő lovak megrendeltethessenek. A' férfiaknak ekkép legalább annyi könnyebülésök leend, mennyit illy vidékben várhatni. A' dámák' ebbeli kényelméről, noha ezek is már számosan jöttek eddig, – nevezetesen a' mult évben Goess, és most Ő Excellentiája Pálffy grófnék – még senki sem gondoskodott. Ha majd e' tájék, mint megérdemli, dús hölgyektől is olly sűrűen fog látogatattani, mint a' Chamouny völgy:⁷³⁾ akkor bizonyára asszonyosságok' számára is fognak nyergek szereztetni.

Menénk tehát, 's pedig bajjal menénk; mert a' természet örökös hóval, jéggel csaknem megmászhatlan sziklával, 's egyéb akadályokkal nehezíti rejtett szépségeihez az utat; elrezzenti keblétől a' lány kényelmest: de dűsan is jutalmazza azután a' veritékesen hozzá küzdőt. És valóban a' legkényesb, 's mindent hamar megunó szem is a' természet' leirhatlan pompáján itt hosszú ideig kéjelgve mulathatna, akár az első rangu vizeséseket, akár a' tarka virányokat, akár az ormokot ellepő vörösfenyők' komor zöldét, akár a' völgyekben 's homályos erdők' szélein elszórt havasi viskókat, akár a' távolban külön alakokat ábrázoló sziklákat tekintgetné. A' minden lépti változékonyság, a' meglepő képletek, havasok, szirtfalak, hegycsucok varázs ingerrel hatván az érzetre, ellenállhatatlanul szemet 's szívet ragadnak.

Utunkban embereket láttunk, kik a' főlebb említett mód szerint rémületes mélységbe nyuló hegypárkányokon kaszáltak. Mosolyognak ezek, mikor hallják, hogy messze vidékről a' hegyet jönnek nézni, holott ők semmi különöst nem látnak rajta; 's a' minden nap látottat 's más, apróbbaktól környezetet föl sem veszik. Épen mint mikor a' világ szerte terjedt hirü nagy embert a' külföldiek jönnek bámulni; saját honfijai pedig önközepettök nem látják; vagy az irigyek és szűkkéblük közeletben hatásainak ellent állanak, 's dicsősége' fényét sugárzani selejtes önzéssel nem engedik: de bár aprók állják utját, főlebb van ő egész fejjel; 's arczájának tündér ragyogása sétárad a' hazán, 's világát csak az előítéletek' hályogával megvert vakok nem látják; vagy a' régi szokás' poshadtt odújához szokott pisla szemek, mivel nem türhetik, látni sem akarják.

Nékem uti társaimnál egy örömmel több jutott. A' természettudománybeli ismeretek minden táj' éldeletét hosszabítják ugyan, de az illy hegyekét kétszeresen nevelik; illy helyeken kétszeresen jutalmazók 's boldogítók azok. – Fűvészi szomjamat már honból indultamkor itt reménylém csillapíthatni, 's nem hasztalanul; mert e' hegy' Florája kimeríthetlen bőségü.⁷⁴⁾ Itt igazán betű szerinti értelemben használván Berzsényink' tanácsát, minden órámnak lesza-

kasztám virágait; mert szembe ötlő minden ritkább növénynek, ha másként hozzá férhetek, irgalom nélkül táskámba kellett vándorolnia. Azonban ilyenkor a társaság reám egyesre nem ügyelvén, folytatá utját, 's nekem kettőztetett lépésekbe került azt ismét elérni. Egyszer némi meredekségen valamit sárgállani látván, (hegyi ciklász D., *Geum montanum* Lin. volt) míg oda fölmásztam: a' többiek annyira mentek, hogy őket, mi a' vidék' sok oldalúságánál könnyen megtörténhetett, szemeim elől elvesztém; ekkor az eltévedéstől méltán, valóban igen megijedtem; nyakra före tehát egy még magasabb dombra mászék; honnan társaimat csakugyan, de messze, ellen irányban megláttam. Cseren, bokron keresztül ugrándoznál – a' görnyefák' (Krummholz) tanyáján⁷⁵ még nem valánk fölül – mód nélkül fáradtan juték ismét az igazi ösvényre.

E' magasságban szembe ötlő volt előttem: mikép némely növények itt, az örökös hó' közeletében, oly szépen tenyésznek, mint Vas vármegye' síkságain. Ilyenek például a' földi, 's gyeű bodza⁷⁶ (*Sambucus ebulus, et nigra* Lin.), láncsás bogács (*Carduus lanceolatus* Lin.),⁷⁷ bolondító csalmatok⁷⁸ (*Hyoscyamus niger* Lin.), mérges adáz (*Aethusa Cynapium* Lin.), réti szironták⁷⁹ (*Ranunculus acris* Lin.), és egyebek. Honnét lehet az, hogy némely plánták minden nemű földdel 's éghajlattal megelégszenek; holott mások, 's pedig épen a' hegyiek, oly kényesek, 's ha szabad illy kifejezés, oly anyásak, hogy csak szülő földünkön teremnek; fűvész kertben pedig, mintha honvágy sanyarítaná őket, legnagyobb ápolás mellett is alig tengenek?

Legyen szabad a' most divatra kapó hasonszenv' tekintetéből még egy kérdést tennem. Nálunk t. i. töméntelen sokaságban réteket 's erdőket ellep a' szemvidító szálcacsék D. (*Euphrasia officinalis* Lin.);⁸⁰ itt is a' hegy' aljától egész a' hóvonalig ezen növényt mindenhol buján láttam viritani. Homoeopaticusoktól sokat hallottam e' fűnek a' szemnyavalyákban csoda crejéről.¹¹ Kérem most, minden sértő szándék nélkül: honnét van, hogy csak egyetlenegy illy szál fűvecske míg a' világ világ lesz, minden orvosnak haszonra – decilionként – elég gyógyszerrel szolgáltatni képes, honnét van mondom, hogy az ur isten illy sok Euphrasiat hagy minden esztendőben teremni, ha egyébiránt igaz az, hogy *Deus in necessariis non deficit, in superfluis non abundat*?⁸¹ –

Meghaladók már azon tájékat is, hol a' *Rhododendron hirsutum* Lin.,⁸² *Aster alpinus* Lin.,⁸³ *Erigeron alpinus* Lin.,⁸⁴ *Gentiana Amarella* Lin.,⁸⁵

11) Azon példányt, melynek egyetlenegy cseppjéből készült gyógyszerrel Wagner József ur a' savoyi lovas- ezred' orvosa Sz. Gothárdon Vas vármegyében annyi vakokat mondatik gyógyítottnak, a' szombathelyi réten én szakasztottam. Ehiresztelt sikere fölött most is álmélkodom.

Valeriana montana, et saxatilis Lin.,⁸⁶ *Saxifraga Aizoides* Lin.,⁸⁷ *Aizoon* Murr.,⁸⁸ *aspera* Lin.,⁸⁹ *Dianthus silvestris* Wulf.,⁹⁰ *Linaria alpina* Dec.,⁹¹ *Euphrasia salisburgensis* Funk.,⁹² *Tozzia alpina* Lin.,⁹³ *Carduus defloratus* Lin.,⁹⁴ *Cirsium spinosissimum* Scop.,⁹⁵ *Hieracium glanduliferum* Hoppe.,⁹⁶ *Leontodon dubius* Rbch.,⁹⁷ *Juncus Jacquini* Lin.,⁹⁸ *Geracium aureum* Rbch.,⁹⁹ *Arnica montana* Lin.,¹⁰⁰ *Acinos alpinus* Mönch.,¹⁰¹ *Achillea atrata, et Clavennae* Lin.,¹⁰² *Veronica bellidioides* Lin.,¹⁰³ *Asterocephalus suaucolens* Desf.,¹⁰⁴ *Geranium macrorrhizon* Lin.,¹⁰⁵ *Phyteuma fistulosum* Rbch.,¹⁰⁶ *Oxytropis campestris* Dec.,¹⁰⁷ *Sempervivum arachnoideum* Lin.,¹⁰⁸ 's egyebek teremnek. Némely helytt hihetetlen rosz, szűk utakon, hol a' rövid, sima fütől amugy is sikos talp a' csuszamos csillámfövényben, vagy elporhadt köveken ha megszikamlik, nincs ki az embert a' szörnyű haláltól megmentse, lassanként főlebb 's főlebb haladánk. Néma magányunkat hatalmason eleveníték a' hegyek' csörgetegei (Tauernbäche), melyek mormolva habzó esécskben a' völgyekbe szakadván, beomlott sziklák közt el-elveszének, hogy alább valamely szirtfalból nagyobb erővel újra kizuduljanak.

Elértünk a' hóvonalhoz;¹⁰⁹ 's a' sokszor említett Möllnek létet adó jégtengetert egyszerre lábainknál pillantók meg. Nem volt, kinek e' szokatlan látomány fejét 's szívét egészen el nem fogta volna.

Csodálkozva áll az ember a' teremtés' fönségében, maga alatt hagyva a' világot minden tarkaságával 's bohóságával egyetemben; 's lerázván a' sors, kor, helyzet 's divat rakta békákat szabadsága' magas érzetében feledi a' világ' gyermekeinek ezer alaku fondorkodásait, cselszövényeit, véleményeszélyeit, szenvedélyeit, előítéleteit, 's kicsinykedő hiúságait; 's távol a' sirboltok' gőzétől a' tiszta légben szive' tiszta gerjedelmével ahhoz emelkedik, ki fölötté, 's minden teremtményen fölül van, a' nagyhoz; 's ismét a' természet' urától e' magányos vadonban elszórt óriási művekre visszatérven, parányisága' érzetében teremtője előtt porba alacsonyodik. A' világtenger rémitő iszonyaival kénytelen törekeny épületekben hánytvetetteit ájtatos fohászokra; a' magas hegyek nagyságos voltukkal ragadják a' tetőkre jutottakat imádságra.

Még vagy egy óráig utaztunk. Ritka szerencsémert leginkább itt kívánván használni, hévvel esém a' fűvészetnek. Szedtem is sok ollyast, mi itt éltetre örökké gyönyörrel fog emlékeztetni. Millyenek a' többek között e' következők? *Artemisia mutellina* Lin.,¹¹⁰ *spicata* Jacq.,¹¹¹ *Senecio carniolicus* Wild.,¹¹² *Carex curvula* All.,¹¹³ *ferruginea* Sch.,¹¹⁴ *rupestris* All.,¹¹⁵ *capillaris* Lin.,¹¹⁶ *nipra* All.,¹¹⁷ *fuliginosa* St. et Hoppe.,¹¹⁸ (*Carex aterima*-t Hopp.¹¹⁹ hijában kerestem) *Gentiana bavarica* Lin.,¹²⁰ *glacialis* Vill.,¹²¹ α . flore caeruleo,¹²² β . flore

albo;¹²⁵ *Avena Scheuchzeri* All.,¹²⁴ *Festuca pumila* Vill.,¹²⁵ *Oreochloa disticha* Link.,¹²⁶ *Psilathera tenella* Link.,¹²⁷ *Koeleria subspicata* Rbch.,¹²⁸ *Campanula barbata* Lin.,¹²⁹ *Linifolia* Wild.,¹³⁰ *Nigritella angustifolia* Rich.,¹³¹ *Meum Mutellina* Gärt.,¹³² *Dianthus glacialis* Hänke.,¹³³ *Silene acaulis* Lin.,¹³⁴ *Pumilio Wulf.*,¹³⁵ *Sedum glaucum* Kit.,¹³⁶ *Braya alpina* St. et Hoppe.,¹³⁷ *Aretia glacialis* Schleich.,¹³⁸ *ciliata* Murr.,¹³⁹ *Pedicularis rostrata* Lin.,¹⁴⁰ *asplenifolia* Flörke.,¹⁴¹ *Alchemilla fissa* Schum.,¹⁴² *Galium silvestre*,¹⁴³ β . *alpestre* Gaud.,¹⁴⁴ *Veronica alpina* Lin.,¹⁴⁵ *Vigna lagopina* Wahl.,¹⁴⁶ *Potentilla aurea* Lin.,¹⁴⁷ *Aronicum glaciale* Rbch.,¹⁴⁸ *Polygonum viviparum* Lin.,¹⁴⁹ *Saxifraga moschata* Wulf.,¹⁵⁰ *controversa* Stnb.,¹⁵¹ *Burseriana* Lin.,¹⁵² *Trifolium badium* Schreb.,¹⁵³ *noricum* Wulf.,¹⁵⁴ *Dryas octopetala* Lin.,¹⁵⁵ *Salix nivea* Ser.,¹⁵⁶ *Phyteuma persicifolium* Hoppe.,¹⁵⁷ *globulariaefolium* Stnb.,¹⁵⁸ *Graphalium Leontopodium* Lin.,¹⁵⁹ *Phaca astragalina* Dec.,¹⁶⁰ *Saussurea alpina* Dec.,¹⁶¹ 's több más efféle.

Ki fűvész, azt tudja, hogy egy sétára ez nem kis gyűjtemény; az pedig magában értetik, hogy ennyiféle fűvek nem találtnak egy egymás mellett, mint ha vetve volnának; hanem hogy azok' megszerzése végett igenis szükséges az uttól jobbra, balra eltérni, dombokra mászni, völgyekbe ereszkedni, szóval: fáradni. Azért a' gyönyört, melyben más nem fűvészek fölött részesültem, azoktól nem érzett kettős tikkadtsággal meg is kelle fizetnem.

Azon nyakszegő merény, hogy magára a' Glockner' csucsára menjünk, szándékunkban nem feküdt: de hogy annak közveteilen lábához érjünk, leszálkánk az örökös jégre. – Itt Kásnek, máshol *Gletscherek*¹⁶² híjak. –

Mint a' zajló tengernek hideg éjszak' lehelletétől dermedt hullámai, úgy áll hoporcós fölülettel domborúságokra csucsorodó, 's völgyeletkebe süllyedő ezernyi keresztrepedéstől szaggatva a' Glockner' lábánál elterülő jégtenger; feneke hol van, csak az tudja, ki a' Kerubimokon¹⁶³ ül, 's a' mélységeket látja. Azon réműletes hasadékokon, melyekből a' halál tátong, czélszerű vándorbotaink' segítségével keresztül szökénk, 's tovább haladánk. Kis szédelés, vagy csuszamlás elég valakit a' nyílt hideg sirba buktatni; hol ugyan, mint Siberia' sivatagjain a' Mammuth,¹⁶⁴ századokig nem oszlik föl a' test; de a' kékellő üregben azonnal örökre leáldozik az élet' napja.

A' pasterzi jéghegyek,¹⁶⁵ melyek Y betű' alakjában a' Glockner' lábánál elterülnek, két águkat kelet 's nyugot felé mintegy három órányira nyújtják. Ezek – hihetőleg a' Glockner' görgetegeknek fajzati – lefelé mindegyre terjednek, nem lévén erdő, melly a' lerohanó hónak gátot vetne; 's ismét a' nyaratszaka fölolvadt hó a' légkörületet mindig hidegebbé tévén, hol elejénte csak hó volt, ott lassanként jég képződik; melly ha a' nyarat kiállja – 's ezt mi könnyen a' szü-

netlen fagy' tőszomszédságában! –: akkor a' növényzet onnét kiszorítottatik mindörökké. Így a' hegyi erdőt gondatlanul kiirtó dédapáik' tudatlansága miatt a' késő unokák lakolnak, kik a' hatalmas természettel, bár gyéren de mégis talarmányt termő minden talpalatnyi földért hijában küzdve, végre is a' völgybe nyomatnak; vagy kivándorlásra kényszerítettnek: a' zordon éghajlat pedig zordonabbá lesz; 's a' hegyek' gyomraiban' létező ásványok, míg a' világ mostani alakjában áll, haszontalanul ott hevernek. Illyenek a' hegyes vidékek' elerdőtlenítésének következményei! Mert valamint nem tagadhatni azt, hogy rónán nagy erdők által hidegebb lesz az éghajlat, azon természetes okból: mivel a' fák' sűrűjébe melegítő sugáiraival nem tekinthetvén le a' nap, hol sok erdő van, későbben nyílik a' tavasz: úgy igaz az is, hogy havasokon, fenntartatván erdők által a' szelek, 's határ vettvén a' hófuvatagoknak 's görgetegeknek, mérsékeltetik a' hideg, 's enyhül az éghajlat. Ez okból, kik illy hegyek' közeletében vagy tövében laknak, – a' Glockner, vagy a' Kárpátok alatt mindegy – higység el: hogy a' kiméletlenül pusztító fejsze teleiket évről évre csak hosszabbítandja.¹⁶⁶

A' jégtenger' feneke – de ki tudja, hány ölnyire!¹²⁾ – befagyott tőfenékhez hasonlíthat. Itt alatt mi a' jég' alsó rétegéből a' viz' természeti melege által fölolvad, az a' föld' párkányán, mintegy tóparton, kiárad. Ezen nedv, hozzá járulván a' nyári nap által e' nagy hegykatlanban fölolvastott, és számtalan jégcsatornácskában öszveszvívárgó hó- vagy esőlé ad eredetet a' zavaros, 's egész a' Drávába szakadtáig folytában a' tájt olly igen regényítő Möllnek, mellynek vize azért legforróbb nyárban is négy, legfőlebb öt hévfoknyira¹⁶⁷ rugtatja csak a' kényesőt.¹⁶⁸ Halált iszik, ki fáradság okozta epedő szomjában nem állhat ellen az ivás' kísértetének; a' mint ez, ha ki másként is nem tudná, egy ide utazott fiatal embernek e' miatt rögtön kezdett sorvadályával, 's csakhamar reá következő elhunytával az idegenek' könyvében mindenkinek tudtára adatik.

Mi jó fél óráig e' jégen haladva, miután a' fölhőkbe burkolt Glockner' lábáig jöttünk, 's célunkat, hogy a' hegyet meglássuk, el nem értük, visszafordultunk; 's egy emelkedettebb helyre jutván, a' hegynek áltellenében nyugvás végett egy, talán a' világgal egykoru, de az évezredek' hatalmas fogától megroncsolt magas sziklafal' tövében letelepedénk. Volt is pihenésre szükségünk, miután hét óráig, majdnem mindig fölfelé, szakadatlanul kelle utaznunk; mivel a' völgyeknek irányunkba vágó öblei utunkat tekervényes fordulatokkal hosszíták.

12) Valaki a' társaságból egyik, a' többinél függőlegesebb jégrepedésbe zsinegen vasgolyót bocsátott le, a' mélységet megméréndő: de harminckét ölnyire¹⁶⁹ futván az, a' tekervényben megakadt, 's még vizet nem ért.

Tudva van, hogy az éhség, ha idején nem csillapítatik, ájulásba megy által; 's ilyen állapotban feküvém én, a' róna vidéki, ki reggel alig ettem valamit, mint egy fél óráig, midőn egy pohár bor egészen fölevenített: 's ezen ital maga mert enni nem tudtam, a' visszatérésre tökéletesen képesített.

Itt nyugvánk – a' lomniczi¹⁷⁰ csucsnál legalább is ezer lábnnyival fölebb¹⁷¹ – alattunk jég, fölöttünk hó, magunk a' sziklafal' védelme alatt száraz melegen, majd másfél óráig szemeinket a' Glocknerre fordítva; de ennek ősz fejét előlünk irigy köd takará; míg egyszerre, kimondhatatlan örömről, megszagatá azt a' szellő' fuvalma, 's előttünk vala teljes pompájával a' hó' gyöngyfényében a' legtisztább légtelen uszni látszó jégtetejü, fellegütő két csucs. -- Néhány percz múlva, mialatt elfogultságunk szótlan bámulókká meresztte bennünket, égtakarójaként ismét elfedé azokat a' leereszkedő fellegfátyol.

A' magasnak 's fölségesnek mély benyomását viselvén sziveinkben, elhagyók e' pusztaságot, csöndet 's vadont; lefelé indulánk. Negyedfél óra alatt, de jól menve, füvekre csak mellékesen ügyelve, 's a' nem igen veszélyes meredeken rövidítés végett egyenes irányt vágva, az egész társaságtól legelső végzém utunkat; majd a' többiek is egymásután leérkezének, mig én növényi kincsemet, mint lehete, hamarjában papirosba illesztgetém.¹⁷²

Éjszaka lőn, 's a' csillagos ég ezernyi báj tűzével fölvonult a' hóölelte hegy fölött; 's mi a' nap' terhétől elcsigázva, Morphaeus¹⁷³ ölebe dülénk, tönkre silányult életerőnket az álom' édes mámorával új életre deritendők.

MAGYARÁZÓ JEGYZETEK

1. Johanneum: a Habsburg-dinasztia egyik tagja, János (Johann) főherceg (1782-1859) által az Alpok (elsősorban Stájerország, majd Tirol) tudományos kutatása céljából alapított intézmény Grazban, amely műzeumi és továbbképzési célokat (ásványtant, növénytant, csillagászatot, géptant stb. tanítottak) is szolgált. A főherceg ezzel közvetve a vidék lakóinak biztos, és az addigiaknál kevésbé mostoha életfeltételei megteremtését kívánta előmozdítani. Ő maga a köz érdekében végzett munkája mellett a maga öröme, a „tisza tudományt” is művelte: botanikai ismereteiről elsősorban az Alpokban szedett növényekből összeállított gazdag herbáriuma tanúskodik, amelyet ezen intézményben helyezett el.
2. Auguste F. L. V. de Marmont (1774-1852) Napóleon tábornagya, hadi érdemeiért Ragusa hercege címet kapta tőle.
3. Szenczy ezen írása megjelenésének évében kezdték a Magyar Nemzeti Múzeum felépítését, amely 1846-ra készült el.
4. Antoine Laurent de Jussieu (1748-1836) számos kiváló botanikust adó francia család tagja, aki nagybátyja, Bernhard de Jussieu rendszerét tökéletesítve alkotta meg sajátját, amely fontos állomást jelentett a természetes növényrendszer kialakítása felé. Alapja elsősorban a csíra szerkezete, a sziklevek száma avagy hiánya, továbbá a virágtakaró és a porzók állása.
5. a növényt tudományosan leíró szerzőjük
6. a legünnepelebb egyetemé
7. példának okáért
8. A kender hazája Ázsia.
9. A felfutó komló (*Humulus lupulus* L.) az Alpokban egészen az alhavasi régióig tenyészik, pl. Tirolban 1300, Graubündenben 1500, Wallisban 1540, Tessinben 1800 m-ig (Simon – Mándy 1967).
10. a sertés lapockáját körülvevő húsrész
11. baromfi
12. Krajnától (korábban osztrák koronabirtok, ma Szlovénia)
13. saspáfrány (*Pteridium aquilinum* /L./ Kuhn)
14. aranyos fodorka (*Asplenium trichomanes* L.)
15. kövi fodorka (*Asplenium ruta-muraria* L.)
16. édesgyökerű-páfrány (*Polypodium vulgare* L.)
17. erdei pajzsika (*Dryopteris filix-mas* /L./ Schott)
18. hölgypáfrány (*Athyrium filix-femina* /L./ Roth)
19. hólyagpáfrány (*Cystopteris fragilis* /L./ Bernh.)
20. csarab (*Calluna vulgaris* /L./ Salisb.)
21. közönséges medveszőlő (*Arctostaphylos uva-ursi* /L./ Spreng.)
22. Szenczy életpályája több időszakát töltötte Keszthelyen, ahol előbb a gimnázium tanára (1821-23, 1825-28), majd igazgatója (1842-45) volt.
23. Linné szeretetreméltó tudományát
24. mit hoz a konyhára?
25. Talán nem szorul részletesebb indoklásra, hogy Szenczy több mint másfél évszázada mily' szemléletes összegzését adja annak, amit ma a természeti folyamatok összefüggéseinek megismerésére nagy hangsúlyt fektetők, ún. ökológiai szemlélet hordoz.

MEGJELENT:

Tudománytár, 1836. 3. kötet 206-234.

26. II. Ottokár (1230-1278) cseh király (1253-1278) Alsó-Ausztria és Stájerország után ügyes alkudozókkal 1269-ben megszerezte Karinthia és Krajna tartományokat is, így országot az Érchegységtől az Adriáig terjedtek.
27. Karinthiából származó régi bárói, később grófi, és a XVII. századtól főgáiban hercegi család.
28. zuzmók
29. borostyán (*Hedera helix* L.)
30. ez ugyanaz, mint nálunk
31. fehérmájvirág
32. kb. 133 m (1 öl = 189,6 cm)
33. vörösszárnyú keszeg (*Scardinius erythrophthalmus* L.)
34. sebes pisztráng (*Salmo trutta m. fario* L.)
35. kb. 285 m
36. ma: Komárno (Szlovákia)
37. Maultasch Margit (1318-1369) Tirol grófnője, aki nevét állítólag furcsa alakú szájától kapta, s a nép emlékében mint megrontó boszorkány (Die böse Gretl) maradt fenn.
38. szedret (*Rubus*)
39. Gyakran hasznos a terméketlen földet a szedrellel, bozóttal, haszontalan cserjével együtt, ropogó tűzzel felégetni.
40. Ha szabad a nagy példát a kicsire alkalmazni.
41. De az izlésekről nem lehet vitatkozni.
42. IV. Rudolf (1339-1365), osztrák herceg (1358-1364). Békebeli tetteihez fűződik a bécsi egyetem megalapítása (1365) is.
43. vasszulfát
44. arzén
45. A görög mitológiában erdei nimfák, a fák védelmezői.
46. itt: ércképződés
47. kanyarulatai
48. örök- vagy öregtárna (bányászati szakkifejezés)
49. közel 3 km
50. 58,8 m
51. nyakduzzanat
52. Már a régebbi szakirodalmak is közlik, hogy igen gyakori a kretinizmus Svájcban, Stájerországban, az Alpok völgyeiben. Bleyberg városa lakosainak egészségi állapotát emellett még az ólommérgezés folyamatosan fennálló veszélye is ronthatta.
53. 3728 m (1 magyar/osztrák láb = 0,316 m); a hegycsúcs ma elfogadott tengerszint feletti magassága: 3797 m, Ausztria legmagasabb pontja Karinthia, Salzburg és Tirol tartományok határán, a Magas-Tauern hegységben
54. Stibor (1347 k. - 1414) lengyel származású pozsonyi, majd trencsényi főispán, később erdélyi vajda. A haza iránti hűségese szolgálataiért Zsigmond magyar király adományaival az ország egyik leggazdagabb földesurává tette; 15 várnak, s azok uradalmainak, több városnak és falunak volt a birtokosa, nagyrészt Trencsén, Nyitra és Pozsony vármegyékben.
55. Valószínűleg az árpáról van szó.

56. „Mert ha a szél is, mint az erős ár, úgy nekizúdul,
Minden irányban taszítja s tördeli, mit csak elékap,
Vad rohamával, majd tetejét megkapva csavarja
Erre meg arra, s forgatagával messze sodorja.”
(Ford. Tóth Béla. Bp. Kossuth, 1997. p. 24.)
57. 126,4 méteres
58. A szép „ásványász” szó helyett, ma jó esetben ásványkutatót mondunk.
59. A legmagasabbrendű a fülek ítélete.
60. égererdő
61. égerfa (*Alnus glutinosa* /L./ Gaertn.)
62. magas kőris (*Fraxinus excelsior* L.)
63. burgonyalevél
64. gyötrő inség
65. „Nagy az Úr az ő magas hegyeiben.”
66. Heinrich David Hoppe (1760-1846) német természettudós.
67. 1834 és 1836 között megjelent, ismeretterjesztő és közhasznú képes hetilap volt.
68. 1498 m. Ez az – újabb adatok szerint 1404 méteren fekvő – falu a kiindulópontja a Pasterze-gleccserre, valamint a Großglocknerre menő turistáknak.
69. Egy üvegcsében őrzik, XV. században épült gótikus templomában.
70. „A magas növésű gallok alacsony termetük miatt lenézik a mieinket.”
71. írósvaj: írótt tartalmazó, rendszerint házilag készített, lágy, másodrendű vaj
72. „A gondatlan pihenés és ellazulás nincs távol a fa alatti alvástól.”
73. A Franciaországban lévő völgy nevezetes turistaforgalmát nem csak a hegycsúcsok festői látványának, hanem a Mont Blanc-ot célba vevő hegymászók kiindulóállomásának is köszönheti.
74. A Großglockner első botanikus-természetkutató megmászója – nyolc évvel a szintén botanikus Saussure Mont Blanc-expedíciója előtt – 1779-ben (majd másodízben 1781-ben) a breton származású Belsazar Hacquet de la Motte volt. Laibachban az anatómia, fiziológia, sebészet és szülészet professzoraként tevékenykedett. Működésének hazai vonatkozása, hogy Európa számos táját bejárva, a Kárpátok jelentős területeit is beutazta.
75. törpefenyő (*Pinus mugo* Turra) övé
76. fekete bodza
77. közönséges aszat (*Cirsium vulgare* /Savi/ Ten.)
78. bolondító beléndek
79. réti boglárka
80. orvosi szemvidító (*Euphrasia rostkoviana* Hayne)
81. Isten a szükségben nem fogyatkozik, a bőségben nem bővelkedik.
82. borzas havasszépe
83. havasi ősziróza
84. havasi küllőrojt
85. *Gentianella amarella* (L.) Börner (csinos tárncicska)
86. hegyvidéki és sziklai macskagyökér
87. pillás kötőrófű

88. *Saxifraga paniculata* Mill. (fürtös kötörőfű)
89. érdes kötörőfű
90. erdei szegfű
91. *Linaria alpina* (L.) Mill. (havasi gyújtóványfű)
92. *Euphrasia salisburgensis* Funck ex Hoppe (salzburgi szemvidítófű)
93. havasi torokvirág
94. csüggedő bogáncs
95. *Cirsium spinosissimum* (L.) Scop. (soktövisű aszat)
96. *Hieracium piliferum* Hoppe emend. Zahn (gubancos hölgymál)
97. *Leontodon dubius* (Hoppe) Rchb.: *Leontodon hispidus* L. p. p. (a közönséges oroszlánföghöz sorolt kisfaj)
98. *Juncus jacquinii* L. (Jacquin-szittyó)
99. *Crepis aurea* Reichb. (narancssárga zörgőfű)
100. árnika
101. *Acinos alpinus* (L.) Mönch (havasi pereszlény)
102. feketés és ezüstös cickafark
103. százsorszépévelű veronika
104. *Scabiosa canescens* Waldstein et Kitaibel (szürkés ördög szem)
105. *Geranium macrorrhizum* L. (illatos gólyaorr)
106. *Phyteuma orbiculare* L. (gombos varjúkőröm)
107. *Oxytropis campestris* (L.) DC. (havasi csajkavirág)
108. pókhálós kövirózsa
109. hóhatár
110. *Artemisia umbelliformis* L. (syn.: *A. mutellina* Vill.) (nemes üröm)
111. *Artemisia genipi* Weber (füzérés üröm)
112. *Senecio incanus* subsp. *carniolicus* (Willd.) Br.-Bl. (krajnai aggófű)
113. görbe sás
114. *Carex sempervirens* Vill. (mindigzöld sás)
115. szirti sás
116. hajszás
117. *Carex parviflora* Host (apróvirágú sás)
118. *Carex fuliginosa* Schkuhr (kormos sás)
119. *Carex atrata* L. subsp. *aterrima* (Hoppe) Čelak. (feketés sás alfaja)
120. *Gentiana bavarica* L. (bajor tárnics)
121. *Gentianella tenella* (Rottb.) Börner (vékony tárnicska)
122. kék virágú
123. fehér virágú
124. *Avenula versicolor* (Vill.) Lainz (tarka zabfű)
125. *Festuca quadriflora* Honckeny (törpe csenkesz)
126. *Oreochloa disticha* (Wulf.) Lk. (havasi nyúlfarkfű)
127. *Sesleria ovata* (Hoppe) A. Kerner (tojásdad nyúlfarkfű)
128. *Trisetum spicatum* (L.) K. Richter (füzérés aranyzab)

129. szakállas harangvirág
130. *Campanula linifolia* néven számos szerző írt le (a *C. rotundifolia* gyűjtőfaj alakkörébe tartozó harangvirágfajt. „Wild.” szerzőnével leírtat azonban számos irodalmat átnézve sem találtunk. A rövidítés mögött valószínűleg a „Willd.” = Willdenow lehet, mivel feljebb a *Senecio carniolicus* Willd. korabeli növénynevén szerzőnevét is „Wild.”-nek írja. Egyedül Reichenbach Flora germanica excursoria (Lipsiae, 1823-32) című munkája tartalmazza a *Campanula linifolia* W. latin növénynevet. A magánosan álló – Kitaibel és sokan mások által is alkalmazott – „W.” rövidítés Jávorka (1925) auk-tornév-rövidítésjegyzéke szerint = Willdenow. Amennyiben ezt elfogadjuk, úgy növényünk Gaudin (1828-33) alapján valószínűleg a *C. scheuchzeri* Villars (Scheuchzer-harangvirág), amely ma is él az érintett területen.
131. *Nigritella nigra* (L.) Rchb. (fekete havasikosbor)
132. *Ligusticum mutellina* (L.) Cr. (havasi medvegyökér)
133. hószéli szegfű
134. *Silene acaulis* (L.) Jacq. (szártalan habszegfű)
135. *Saponaria pumilio* (L.) Fenzl ex A. Braun
136. *Sedum hispanicum* L. (deres varjúháj)
137. havasiszásza
138. *Androsace alpina* Lam. (havasi gombafű)
139. *Androsace obtusifolia* All. (tompalevelű gombafű)
140. A későbbiekben két önálló fajra választották szét: *Pedicularis rostratocapitata* Crantz és *P. kernerii* Dalla Torre (csörösvirágú és Kerner-kakastaréj).
141. *P. asplenifolia* Flörke ex Willd. (salzburgi kakastaréj)
142. *Alchemilla fissa* Günth. et Schumm. (kopasz palástfű)
143. *Galium pumilum* Murray (törpe galaj)
144. Valószínűleg a *Galium anisophyllum* Vill. (felemáslevelű galaj)
145. havasi veronika
146. *Carex lachenalii* Schkuhr (nyúllábsás)
147. aranyos pimpó
148. Az *Aronicum* (syn.: *Doronicum*) *glaciale* Rbch. névre nem sikerült rábuknunk, valószínűsíthető, hogy növényünk a *Doronicum glaciale* (Wulf.) Nyman (alpesi zergevirág).
149. *Persicaria vivipara* (L.) Ronse Decr. (fiadzó keserűfű)
150. pézsmailatú kötörőfű
151. *Saxifraga adscendens* L. (felálló kötörőfű)
152. Bursér-kötörőfű
153. gesztenyeszínű here
154. nóri here
155. magcsákó
156. *Salix lapponum* L. (lapp fűz)
157. *Phyteuma zahlbruckneri* Vest (Zahlbruckner-varjúkőröm)
158. *Phyteuma globulariifolium* Sternb. et Hoppe (gubóviráglevelű varjúkőröm)
159. *Leontopodium alpinum* Cass. (havasisgyopár)
160. *Astragalus alpinus* L. (havasi csüdfű)

161. *Saussurea alpina* (L.) DC. (hávasi törpebogáncs)
162. gleccser: jégár
163. A bibliai proféták szerint kerubok (főangyalok) hordják Isten trónját.
164. A tundra örökké fagyott talajában megőrződött mamutleletekre utal.
165. A Pasterze-gleccser a Keleti-Alpok legnagyobb jégárja, a gleccserek tanulmányozásának történetében nevezetes szerepet játszott.
166. Az Alpok és a Kárpátok eredeti, ún. klimatikus erdőhatára évszázadokkal ezelőtt nagy valószínűséggel 100-200 méterrel magasabban húzódnak, mint az emberi tevékenység nyomán létrejött mai, ún. szorított erdőhatár. E magasságokban erre utalnak az egykor idáig felterjedt alhavas fenyvesek aljnövényzetének jellemző, máig megmaradt (ún. reliktum) fajai. Másrésről, a hegyvidéki erdők mértéktelen irtásának (és az ezzel lépést tartani képtelen, vagy elmaradó telepítéseknek) veszedelmes következményeire jó példák az 1998-99. évi árvizek Kárpátján és Északkelet-Magyarországon. Az Északkeleti-Kárpátokban történő tarvágások után a lehulló nagy mennyiségű csapadékot visszatar-tani, illetve tartalekolni képes növényzet hiányában a hegyoldalakon akadálytalanul, s ilymódon vi-szonylag rövid idő alatt lezúduló víztömeget a telített folyók képtelenek elszállítani, s ez a közismert tragikus árvizekhez vezet. Ha e gyakorlat nem változik, akkor hasonló katasztrófák megismétlődése várható. Megemlíthető továbbá, hogy évtizedek óta jól ismert jelenség a gleccserek meglehetősen intenzív fogyása, illetve rövidülése, amely a jelenkori (időleges?) felmelegedés egyik jelzője is. Napjainkban például az osztrák gleccserek 72 %-a tartósan visszahúzódik, s csak 18 %-a hízik va-lammennyivel. A Pasterze nyelve csak 1986-ban és 1987-ben 7 millió köbmétert veszített tömegéből. 1850 óta terjedelmének már több mint a felét elvesztette, s a tömege ma már csak mintegy 1 mil-liárd köbméter. Ha visszavonulásának eddigi irama folytatódik, akkor a következő száz évben tömegének újabb felét veszíti el.
167. hőmérséklet (itt: °C)
168. higany
169. kb. 60,7 méter
170. A Magas-Tátra második legmagasabb csúcsa (2632 m) egyike a könnyen megmászható és leglátoga-tottabb csúcsoknak.
171. kb. 2950 m magasságban
172. Tette ezt a préselést és szárítást követően növénygyűjtemény összeállítására céljából. Szenczy itt gyűjtött növényeiből számos ma is megtalálható a szombathelyi Savaria Múzeumban őrzött herbáriumában (lásd még ugyane kötet vonatkozó tanulmányát).
173. Az álom istene az ókori görög mitológiában.

Szenczy Imre korabeli munkáinak nagyon régi, esetenként a ráismerhetlenségig elavult latin és magyar növénynevezéktanát a mai megértés kedvéért is aktualizálni kellett. E munka során a legfontosabb támpontok a Szenczy által is valószínűleg használt Schultes osztrák, Gaudin svájci és Reichenbach német (XIX. század eleji) flóraművei voltak. Főképpen a latin nevek megfejtése meglehetősen hosszadalmas munka eredményeként sem lehetett teljes, így egy-két faj esetében a magyarzó jegyzetekben a bizonytalanságra, illetve a valószínűsíthetőségre is utaltunk. Feltűntettük a mai magyar flórán kívül eső taxonok magyar neveit is – természetesen csak akkor, ha ilyen létezik. Az aktualizált tudományos latin növénynevek a mai magyar flóra taxonjai esetében Horváth Ferenc és munkatársai (1995), a mai magyar flórán kívül eső taxonok esetében a Flora Europaea database (1999), az aktualizált magyar növénynevek esetében pedig Priszter Szaniszló (1998) névhasználatát követik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ASCHERSON, Paul – GRAEBNER, Peter Paul: Synopsis der mitteleuropäischen Flora. I–VI., XII. 1896–1939.
- BORHIDI Attila: Nevezéktani korrekciók és egyéb kiegészítések a Magyarországi Edényes Flóra Határozójához. In: Kitaibelia, Debrecen, 1998. 1. p. 83-89.
- BUGÁT Pál: Természettudományi szóhalmoz. Buda, Magyar Királyi Egyetem, 1843. 488 p.
- CSEREY Adolf: Növényhatározó, vagyis vezér a virágzó növények neveinek könnyű és biztos kikereséséhez, kezdők számára. 2. kiad. Selmeczbánya, Joerges Ágost özv. és Fia, 1894. 730 p.
- DIÓSCZI Sámuel – FAZEKAS Mihály: Magyar fűvész könyv. Melly a' két magyar hazában található növényeknek megismerésére vezet. A Linné alkotmánya szerént. Debrecen, Csáthy György ny. 1807. 608 p.
- EHRENDORFER, Friedrich: Liste der Gefäßpflanzen Mitteleuropas. 2., Stuttgart, Gustav Fischer Verlag, 1973. 318 p.
- GAUDIN, Jean Francois Philippe: Flora Helvetica. I–VII. Sumptibus Orellii, Fuesslini et Sociorum, Turici. 1828-1833.
- HEGI, Gustav: Illustrierte Flora von Mitteleuropa. München. 1908-1931.
- HEGI, Gustav: Illustrierte Flora von Mitteleuropa. 2. Aufl. Berlin – Hamburg. Parey, 1964.
- HOFFMANN Károly – WAGNER János: Magyarország virágos növényei. Bp. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, 1903. 241, XXVI p.
- HORVÁTH Ferenc – DOBOLYI Zoltán Konstantin – MORSCHHAUSER Tamás – LÖRKÖS László – KARAS László – SZERDAHELYI Tibor: FLÓRA adatbázis 1.2. Taxonlista és attribútum-állomány. Vácraót, MTA ÖBKI, 1995. 267 p.
- JACKSON, B. D. – DARWIN, R. Ch. – HOOKER, J. D.: Index Kewensis. Plantarum phanerogamarum. An enumeration of the genera and species of flowering plants. I (1893), II (1893), III (1894), IV (1895). Oxford, Calarendon Press.
- JÁVORKA Sándor: Magyar Flóra. Flora Hungarica. Bp. Studium, 1924-1925. 1307, CII p.
- PRISZTER Szaniszló: A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve VII. Mutatók. Bp. Akadémiai Kiadó, 1985. 683 p.
- PRISZTER Sz.: Növényneveink. A magyar és a tudományos növénynevek szótára. Bp. Mezőgazda Kiadó, 1998. 549 p.
- REICHENBACH, Heinrich Gottlieb Ludwig: Flora Germanica Excursoria. Lipsiae. Carolus Cnobloch, 1830–1832. 878, LXXII p.

- RIEDL-DORN, Christa – SZABÓ T. Attila: A habsburgok virágos világa. Botanika – Kertészet – Expedíciók – Növényhonosítási kísérletek. Kiállítás ismertető. In: BioTár-Haynaldia 2, Szombathely, 1991. 9. 112 p.
- SCHULTES, Joseph August: Österreichs Flora. I-II. 2. Auflage, Wien, 1814. 700 + 656 p.
- SOÓ Rezső: A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve I–VI. (Synopsis systematico-geobotanica florae vegetationisque Hungariae I–VI.) Bp. Akadémiai Kiadó, 1964-1980.
- STAPF, O.: Index Londonensis to illustrations of flowering plants, ferns and fern allies. I-VI. Oxford, Calarendon Press, 1929–1931.
- TUTIN, T.G. et. al.: Flora Europaea. Volumes 1 (1964, 2nd edit.: 1993), 2 (1968), 3 (1972), 4 (1976), 5 (1980). Cambridge, Cambridge University Press.
- Royal Botanic Gardens, Kew: Online Databases. – London, UK, 1999. <http://www.rbgekew.org.uk/web.dbs/>
- Royal Botanic Garden Edinburgh: Flora Europaea database. – Edinburgh, UK, 1999. <http://www.rbge.org.uk/forms/fe.html>

Segítő észrevételeikért ezúton is köszönelünket fejezzük ki prof. dr. BOMBÁDI Attila akadémikus, intézetigazgatónak (MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete, Vácrátót), prof. dr. SZABÓ László Gy. tanszékvezető egyetemi tanárnak (Janus Pannonius Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Növénytani Tanszék és Botanikus Kert, Pécs), valamint a latin szövegrészek fordításáért dr. KÓTA Péter levéltárosnak (Vas Megyei Levéltár, Szombathely) és dr. STIRLING Jánosnak (Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs).

A jegyzeteket összeállította: Balogh Lajos